

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра конституційного, адміністративно та фінансового права

Дрижак Наталія Ігорівна

Правові основи фінансування вищої освіти в Україні

Спеціальність: 081 – Право
Освітньо-професійна програма - Право
Випускна кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи ПРзм-21
Н.І. Дрижак

Науковий керівник:
к.ю.н., доцент О.Б. Росоляк

Випускну кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ С.К. Гречанюк

Тернопіль - 2019

РЕЗІЮМЕ

Магістерська робота містить 104 сторінки, складається з вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел із 59 найменувань.

Метою магістерської роботи є аналіз особливостей та напрямків реформування правових основ фінансування вищої освіти в Україні, а також формування на цій основі висновків, пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які пов'язані з правовим регулюванням фінансування вищої освіти в Україні.

Предметом дослідження є особливості організації фінансування вищої освіти в Україні.

Одержані висновки та їх новизна визначаються тим, що в роботі представлені напрямки вдосконалення законодавства про фінансове забезпечення вищих навчальних закладів, роль держави у підвищенні ефективності функціонування вищої освіти в Україні.

Ключові слова: вища освіта, фінансування, реформи, вдосконалення, державне фінансування, якість освіти, інвестування.

RESUME

Master thesis contains 104 pages, consists of entry, three sections, conclusions, list of sources with 59 titles.

The aim of the master thesis is to analyze the peculiarities and directions of reforming the legal foundations of higher education financing in Ukraine, as well as to draw conclusions, suggestions on improvement of legislation on this basis.

Object of research are the social relations that are connected with legal regulation of higher education funding in Ukraine.

The subject of research is the peculiarities of the organization of higher education financing in Ukraine.

The resulting conclusions and novelty: are determined by the fact that the article presents the directions of improvement of legislation on financial support of higher education institutions, the role of the state in improving the efficiency of higher education in Ukraine.

Keywords: higher education, financing, reforms, improvement, public financing, quality of education, investment.

АНОТАЦІЯ

Дрижак Н. Правові основи фінансування вищої освіти в Україні. – Рукопис.

Дослідження на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» за спеціальністю 081 «Право» – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2019.

Робота присвячена висвітленню проблем розвитку та напрямів реформування вищої освіти України. Освіта належить до основних соціально-культурних потреб населення, а її здобуття – до базових держаних соціальних гарантій. Належна освіта є передумовою для зростання доходів та життєвого рівня окремої особи, і в результаті сприяє підвищенню якості робочої сили в країні в цілому та є фактором прискорення соціально-економічного розвитку. В дослідженні проаналізовані пропозиції з удосконалення функціонування системи вищої освіти, також досліджувались фінансові аспекти сучасних проблем розвитку вищої освіти України.

ANNOTATION

Dryzhak N. Legal Basis for Financing Higher Education in Ukraine. - The manuscript.

Research on the degree of higher education "Master" with a specialty 081 "Law" - Ternopil National University of Economics, Ternopil, 2019.

The master's thesis is devoted to the problems of development issues and directions of reforming higher education in Ukraine. Education refers to basic social and cultural needs of the population, and its receipt - to the base of state social guarantees. Proper education is a prerequisite for the growth of incomes and living standards of the individual, and as a result improves the quality of the labor force in the country as a whole and is a factor in accelerating socio-economic development. The study analyzed the proposals to improve the higher education system also investigated aspects of modern financial problems of higher education in Ukraine.

РЕЦЕНЗІЯ

на випускню кваліфікаційну роботу студентки групи ПРзм-21

Дрижак Наталії Ігорівни на тему:

«Правові основи фінансування вищої освіти в Україні»

Виконану на матеріалах національного законодавства України, загальної та спеціальної літератури як вітчизняних, так і зарубіжних авторів.

Актуальність роботи. У сучасних умовах, за дедалі зростаючих проблем громадян в освіті, однією з основних проблем є дефіцит фінансових ресурсів, незважаючи на те, що останніми роками держава значно збільшила видатки на освіту. Фінансові можливості і перспективи розвитку вищих навчальних закладів (ВНЗ) визначаються станом Державного бюджету, який є основним джерелом фінансування системи вищої освіти.

Самостійні розробки і пропозиції автора: авторкою зроблено спробу дати актуальне бачення шляхам застосування міжнародного досвіду фінансування освіти, зокрема щодо розроблення і реалізації стратегії адаптації навчальних закладів до скорочення державної фінансової підтримки, створення солідарної системи допомоги, запровадження системи податкових пільг на освітні послуги, низько відсоткових державних позик.

Практичне значення роботи: Висновки та пропозиції, зроблені у роботі, можуть бути застосовані в законотворчій діяльності в процесі розробки і вдосконалення чинного законодавства України, а також матеріали даного наукового дослідження можна використовувати як складову частину навчального курсу фінансового права та спецкурсів з фінансових процедур на юридичних факультетах вищих навчальних закладів.

Недоліки: суттєвих недоліків в роботі не виявлено.

Загальний висновок: Дана робота виконана на належному рівні з дотриманням усіх вимог, що ставляться до даного виду робіт, має науково-теоретичну цінність, ряд висновків та пропозицій, викладених у ній, можуть бути застосовані на практиці. Загалом магістерська робота заслуговує на оцінку «відмінно».

Рецензент: _____

_____ (посада, місце роботи, вчене звання, науковий ступінь)

_____ (прізвище, ім'я, по-батькові)
(підпис) “ ” _____ 2019р.

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Вища освіта та її роль у розвитку держави.....	8
1.1. Загальна характеристика фінансового забезпечення вищої освіти в Україні.....	8
1.2. Теоретико-правова характеристика змісту фінансового забезпечення вищих навчальних закладів.....	17
1.3. Форми і види бюджетного фінансування вищих навчальних закладів.....	29
Розділ 2. Оцінка функціонування сфери вищої освіти в Україні та за її межами.....	36
2.1. Правові засади бюджетного фінансування вищих навчальних закладів та правові основи кредитування для отримання вищої освіти у навчальних закладах	36
2.2. Правові аспекти фінансування навчальних закладів з альтернативних джерел.....	49
2.3. Державне регулювання оплати праці науково-педагогічного персоналу та її вплив на розвиток вищої освіти.....	59
2.4. Досвід фінансування вищих навчальних закладів у США.....	64
Розділ 3. Стратегічні орієнтири розвитку вищої освіти та удосконалення механізмів її державного регулювання.....	72
3.1. Напрямки вдосконалення законодавства про фінансове забезпечення вищих навчальних закладів.....	72
3.2. Державний та громадський контроль як напрям підвищення ефективності функціонування вищої освіти в Україні.....	77
Висновки.....	87
Список використаних джерел.....	92
Додатки.....	98

Вступ

Актуальність теми дослідження зумовлюється тим, що освіта в сучасному глобалізованому й інформатизованому світі все більше стає вирішальним чинником соціально-економічного розвитку, фактором становлення ефективних механізмів державного та соціального управління, одним із пріоритетних компонентів модернізації країни на шляху до євроінтеграції. Сьогодні цілком очевидно, що без необхідної освіти людина не зможе забезпечити собі належних умов життя і реалізуватись як особистість, а також усвідомити і захистити свої права. Високий рівень освіченості населення позитивно впливає на створення сприятливих умов для повної реалізації прав і свобод людини і громадянина, що в свою чергу зобов'язує державні органи влади до пошуку ефективних механізмів їх забезпечення.

Українська система вищої освіти переживає процеси перетворення, які зумовлені, з одного боку, безперервною спонтанною адаптацією до змінних умов зовнішнього середовища, з іншого – суперечністю реформ. Водночас, система вищої освіти глибоко проникає як у соціальну, так і в економічну сфери, виходить на ринки праці, товарів, послуг і капіталу. За таких умов важливими як стимуляторами так і де стимуляторами розвитку досліджуваної сфери є фінансові важелі. Без належного фінансового забезпечення, вища освіта не буде здатна забезпечити країні відтворення та розвиток її інтелектуального потенціалу, що негативно вплине на розвиток суспільства. Саме тому оцінка фінансових важелів вищої освіти є актуальною темою дослідження.

На сьогоднішній день в Україні спостерігається трансформація всіх сфер соціального забезпечення життя населення, посилюється потреба в дослідженнях і конструктивному підході до наукового обґрунтування методів державного впливу на соціальний розвиток суспільства. Особливої важливості набувають питання сприяння держави розвитку сфери освіти через зростання диспропорцій між споживачами висококваліфікованих фахівців для підприємств, установ, закладів і фінансовими можливостями населення як

постачальника кадрових ресурсів для отримання знань в установах сфери освіти.

Механізм фінансування вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) в умовах конкурентних відносин принципово відрізняється від традиційного, що формувався в умовах адміністративної економіки. Це якісно змінює функції та роль системи управління вищими навчальними закладами. У зв'язку з цим проблема обґрунтування теоретично-методичних та практичних засад удосконалення механізму фінансування ВНЗ є безсумнівно актуальною.

Реформування економіки та потреба підвищення її ефективності обумовлюють необхідність забезпечення усіх галузей професійними кадрами. Перетворення в суспільстві, соціально-економічний прогрес країни можливі лише завдяки талановитим науковцям, кваліфікованим спеціалістам та усім іншим фахівцям з якісною освітою. Теорією і практикою ринкових трансформацій доведено, що освіта і наука є одними із основних джерел забезпечення високих та стійких темпів економічного росту країни.

У зв'язку з цим, провідна роль тут належить вищій професійній освіті, яка забезпечує одержання особистістю вищої освіти і кваліфікації в обраній сфері професійної діяльності. Державна політика щодо вищої освіти, визначаючи напрямки її розвитку, створює основу для диверсифікації складу висококваліфікованих фахівців в економіці.

З часів незалежності в Україні відбувається процес трансформації системи підготовки висококваліфікованих кадрів у напрямку забезпечення її відповідним світовим стандартам якості навчання, змінюючи склад і структуру навчальних закладів, надаючи вузам свободу у виборі джерел фінансових ресурсів, а також можливість комерціалізації своєї діяльності.

Досвід провідних країн світу показує, що одним з найважливіших важелів управління цим процесом є державний механізм фінансування вузів. Витрати на освіту є інвестиціями в подальший розвиток економіки, оскільки розвиток усіх її галузей безпосередньо залежить від рівня освіченості суспільства.

Таким чином, перехід до ефективного функціонування вищої освіти поряд із посиленням вимог швидкого оновлення знань неминуче викликає необхідність зміни колишніх методів фінансування, які в нових умовах виявляються не в змозі забезпечити масштабну підготовку фахівців на високому рівні. Це ставить перед системою вищої освіти проблему створення таких механізмів фінансування, які забезпечували підготовку кадрів вищої кваліфікації за умови ефективного використання ресурсів.

Усе це визначає актуальність теоретичного обґрунтування напрямів удосконалення діяльності вищих навчальних закладів та важливою проблеми їх фінансового забезпечення у контексті недостатності бюджетних коштів.

Дане питання активно досліджувалося низкою авторів, серед них зокрема варто згадати таких як: Бабина Т. Г., Білінець М. Ю., Боголіб Т.М., Бублій Г. А., Бошота Н. В., Величко М. М., Варналій З. С., Вахович І. М., Іщук Л. І., Пиріг С. О., Дмитришин М. В., Каленюк І. С., Касич А. О., Красільник О.В., Коваленко Д. І., Коверник Н.В., Кужелєв М. О., Куліков А. І., Малишко В. В., Позднякова Л. О., Павлушенко Т. О., Савченко І. Г., Чумак О. В., Снігир Л. П., Усик В. І., Хохленко О., Чирва О. Г., Ящук Т. А., Шрамко О. О., Ящук Т. А. та інші.

Мета дослідження.

Мета магістерської роботи полягає у тому, щоб на основі теоретичних засад правового регулювання та аналізу особливостей, напрямків реформування правових основ фінансування вищої освіти в Україні провести загальну характеристику фінансового забезпечення вищої освіти в Україні.

Для досягнення поставленої мети в роботі поставлено такі **завдання** :

- здійснити теоретико-правову характеристику змісту фінансового забезпечення вищих навчальних закладів;
- визначити форми і види бюджетного фінансування вищих навчальних закладів;
- проаналізувати правові засади бюджетного фінансування вищих навчальних закладів;

- вивчити правові основи кредитування для отримання вищої освіти у навчальних закладах;
- дослідити правові аспекти фінансування навчальних закладів з альтернативних джерел;
- охарактеризувати державне регулювання оплати праці науково-педагогічного персоналу та її вплив на розвиток вищої освіти;
- вивчити досвід фінансування вищих навчальних закладів у США;
- запропонувати напрямки вдосконалення законодавства про фінансове забезпечення вищих навчальних закладів;
- провести загальну характеристику фінансового забезпечення вищої освіти в Україні;
- проаналізувати державний та громадський контроль як напрям підвищення ефективності функціонування вищої освіти в Україні.

Об'єктом дослідження є правове регулювання фінансування вищої освіти в Україні.

Предмет дослідження є особливості організації фінансування вищої освіти в Україні.

Методи дослідження становлять загальнонаукові і спеціальні методи досліджень. Зокрема під час виконання роботи використовувалися методи аналізу, характеристики, порівняння та узагальнення.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що створені і запропоновані напрямки вдосконалення законодавства про фінансове забезпечення вищих навчальних закладів, також розроблено та схематично відображено схеми посадових окладів педагогічних працівників, обґрунтовано роль держави у підвищенні ефективності функціонування вищої освіти в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в роботі положення та висновки допомагають здійснити аналіз та запропонувати напрямки вдосконалення законодавства про фінансове забезпечення вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Результати наукового дослідження доповідалися та обговорювалися у Десятій Всеукраїнській науковій Інтернет-конференції «Рівність у праві історична ретроспектива і сучасність». За результатами конференції опубліковано тези.

Структура роботи є логічно впорядкованою системою викладеного матеріалу. Робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 103 сторінки.

Розділ 1. Вища освіта та її роль у розвитку держави

1.1. Загальна характеристика фінансового забезпечення вищої освіти в Україні

В науковій літературі поняття «фінансування», «фінансове забезпечення» та «фінансування освіти» є актуальними в умовах сучасного розвитку держави та все частіше та активніше використовується.

І.С. Каленюк стверджує, що фінансування освіти являє собою певну систему відносин по формуванню, розподілу та використанню різних фінансових ресурсів в освітній сфері. На її думку, фінанси вищої освіти, як економічна категорія являє собою різноманітні фонди фінансових ресурсів, що утворюються в результаті взаємодії у сфері вищої освіти та забезпечують (повинні забезпечувати) функціонування профільних установ та закладів [25, с. 24-36].

В той же час, О.В. Красільник зазначає, що фінансування державних ВНЗ відображає певний рівень їхніх фінансових ресурсів, за якого здійснюється постійне (систематичне) та стабільне надходження коштів, ефективно та раціональне їх використання, а також уміння залучати самостійно фінансові ресурси відповідно до чинного законодавства [27, с. 110-117].

У цьому контексті слід зазначити, що держава може фінансувати державні ВНЗ як у прямий, так і не прямий спосіб. Проте, в сучасних умовах змінюється роль держави в освітній діяльності, що, в свою чергу, веде до трансформації державного фінансування.

Вплив фінансової кризи останніми роками спостерігався в усіх галузях української економіки. Наслідки цієї кризи не могли оминати і сферу вищої освіти та її фінансування. А ефективність функціонування галузі освіти і науки, як і будь-якої іншої галузі економіки, насамперед, залежить від ступеня фінансового забезпечення підвідомчих закладів.

Фінансова криза та виклик сучасності із особливою актуальністю висвітлюють проблеми фінансування вищої освіти. Зарубіжний та вітчизняний

досвід свідчать, що освіта не може повною мірою розвиватися без суттєвої підтримки держави, оскільки процес виконання ВНЗ своїх статутних функцій має властивості суспільного блага, споживання яких є загальним. Сучасний стан розвитку економіки, глобалізаційні процеси, посилення конкуренції на ринку праці висувають серйозні ґрунтовні вимоги до вищої освіти, а проблема вдосконалення системи вищої школи та підвищення рівня якості професійної підготовки є найважливішою соціокультурною проблемою [38, с. 134-138].

Зниження бюджетного фінансування та надання освітнім закладам можливості заробляти гроші ставить перед ними питання пошуку нових джерел фінансування і розширення сфери діяльності.

Основною парадигмою реформи освіти в Україні в сучасних умовах має стати концепція удосконалення мети, змісту й методів навчання, використання національних і світових систем забезпечення якості професійної підготовки.

Модернізація вищої освіти тісно пов'язана з фінансовими особливостями її розвитку, з тими протиріччями, які сформувалися в цій галузі ще в кінці ХХ століття і які отримали в науковій літературі таке визначення, як «концептуальна криза освіти». В основі цієї кризи - різноспрямовані тенденції в області попиту на вищу освіту та її фінансування. З одного боку зберігається високий попит на вищу освіту, а з іншого - держава перестає уналежувати освіту до пріоритетних статей бюджету. Перша тенденція зародилася в 50-х роках минулого століття, коли у світі спостерігалось різке зростання потреби в освіті.

За період 1950-1980 рр. кількість учнів у багатьох країнах збільшилося в десятки і навіть сотні разів. Одночасно в цей період відбувалося значне розширення державних фінансових вкладень в освіту, особливо в 60-х роках. У 80-ті роки почала діяти зворотна тенденція - спадання вкладень держави в освіту.

Існує ідея методологічної реформи освіти, що складається із сутнісної і структурної стадій. Сутнісна стадія передбачає підготовку навчальної літератури з реформи освіти й поступову перепідготовку викладачів вищої

школи, середніх навчальних закладів, викладання дисциплін у школі на новій методологічній основі. Структурна стадія реформи освіти полягає у перетворенні загальноосвітніх навчальних закладів у вищі [46, с. 63-67].

Одним із основних показників освіти є її якість, яка набуває особливої актуальності у зв'язку з ліквідацією державного розподілу випускників вищих закладів освіти, нестійким попитом на фахівців з боку споживачів, зниженням мотивації до оволодіння знаннями і набуття професії, скороченням бюджетного фінансування освітньої і наукової діяльності.

Взаємовплив трансформації економіки та системи вищої освіти засвідчив, що на етапі становлення системи вищої освіти України реформування законодавчої бази щодо удосконалення умов фінансування вищої освіти відіграло позитивну роль. Але поступово в цьому напрямі почали виявлятися певні суперечності, які з часом перетворилися на гальмо для подальшого розвитку системи вищої освіти.

Наразі в Україні склалися два принципові підходи до ролі вищих навчальних закладів: при першому ВНЗ розглядаються як організації, що обслуговують інтереси суспільства і держави, при іншому - як комерційні підприємства, що надають послуги окремим особам - студентам, які, у свою чергу, використовують освіту з метою отримання додаткових доходів у перспективі. При першому підході всі, або більшу частину витрат на освіту несе держава, при другому підході - студенти. В умовах ринкових відносин останній підхід отримує все більше поширення, тому що він має три основні переваги: по-перше, дозволяє враховувати вимоги ринку освітніх послуг, по-друге, дає можливість ВНЗ поповнити свій бюджет за рахунок позабюджетних коштів, по-третє, сприяє розвитку конкуренції закладів освіти за студентів.

Така система фінансування вищої освіти, засвічує низку проблем у цій сфері. Так, у фінансуванні вищої освіти державою існує брак фінансових ресурсів, що призводить до зменшення видатків і, відповідно, зумовлює низьку заробітну плату професорсько-викладацького складу, падіння престижності викладацької роботи, старіння та занепад матеріально-технічної бази вищих

навчальних закладів тощо. У фінансуванні системи вищої освіти із приватних джерел спостерігається тенденція збільшення кількісних і зменшення якісних показників підготовки фахівців, а також підвищення плати за навчання, що обмежує певні категорії населення у можливості здобувати вищу освіту.

Метою створення сучасного механізму управління фінансовим забезпеченням сфери вищої освіти є досягнення позитивної динаміки розвитку даної сфери для повного задоволення потреб населення в якісній і доступній освіті, підприємств - у кваліфікованих фахівцях [53, с. 193-199].

Держава як гарант прав людини на отримання освіти повинна розробляти і впроваджувати вдосконалені методи фінансового забезпечення сфери освіти, до основних з яких варто уналежити:

– використання механізму бюджетного фінансування сфери освіти "за результатами", під яким варто розуміти рівень якості знання студентів, рівень кваліфікації викладацького складу, забезпеченості методичною базою, динаміку вкладення коштів у інфраструктуру навчального закладу тощо. Ця фінансова політика дозволить, з одного боку, скоротити фінансове навантаження на бюджет за рахунок «неперспективних» навчальних закладів, а з другого - підвищить результативність їхньої діяльності;

– створення системи державного кредитування і субсидування громадян, охочих отримати освіту, вимагає внесення змін до Закону України "Про освіту" у сфері формування єдиних підходів до визначення вартості навчання і можливості централізованого і завчасного інформування абітурієнтів та батьків про умови отримання професійної освіти. Окрім цього, потрібно удосконалення механізму видання, погашення і обслуговування державної субсидії через систему казначейства, банківську систему, державні та регіональні програми розвитку сфери освіти;

– використання розробленого навчальним закладом бюджетного плану на 3-4 роки і його узгодження з Міністерством освіти і науки як орієнтира для стратегічного планування;

- посилення відвертості й прозорості фінансової звітності начальних закладів, їхню трансформацію відповідно до вимог фінансового менеджменту установи і контролюючих органів;

- підтримка створення і розвитку освітньо-промислових груп, що виражається в пільговому оподаткуванні організацій, кошти яких інвестуються на освіту [39, с. 93-100].

Реалізація процесу фінансового забезпечення сфери освіти залежить від ефективності організації роботи фінансово-економічних служб центрального апарату Міністерства освіти і науки України, представленого департаментом економіки та фінансування.

Основними напрямками його діяльності є:

- стратегічне планування розподілу коштів загального фонду державного бюджету закладам освіти і науки;

- коректування бюджету галузі у зв'язку зі зміною виділених лімітів фінансування і доведення цих змін відомчим закладам;

- оперативне формування реєстрів одержувачів коштів загального фонду Державного бюджету для надання освітніх послуг;

- оперативне формування реєстру одержувачів коштів загального фонду Державного бюджету для виконання наукових досліджень;

- консолідація звітів підвідомчих закладів про використання коштів загального і спеціального фондів Державного бюджету;

- ухвалення рішень про коректування виділених лімітів фінансування підвідомчим закладам;

- контроль надходжень виділених лімітів фінансування із загального фонду Державного бюджету.

На сьогодні в Україні фінансування освіти здійснюється за рахунок бюджетних коштів, платних послуг, які мають право надавати освітні заклади, кредитних ресурсів, спонсорської допомоги. Якщо кошти державного бюджету та кошти від суб'єктів освітніх відносин, котрі отримують освіту на платній основі, надходять стабільно, то кошти міжнародних організацій, гранти,

стипендії, разова фінансова допомога, кошти від здавання в оренду приміщень мають разовий характер. Така ситуація ускладнює можливість прогнозування надходжень фінансів взагалі [31, с. 195-201].

Співвідношення між бюджетним і не бюджетним фінансуванням змінюється залежно від численних факторів: темпів економічного розвитку, співвідношення між державним і недержавним секторами економіки, наявності бюджетних ресурсів та адекватної державної політики у сфері освіти, розвитку приватного сектору економіки, форми власності навчального закладу тощо.

Традиційним методом фінансування є бюджетне фінансування.

Цьому має передувати розробка бюджетної програми. Бюджетна програма – систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення загальної мети, завдання, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій.

Згідно з міжнародною методологією та практикою зарубіжних країн система планування бюджету на підставі програм – це система прийняття рішень щодо розробки, аналізу, впровадження програм та розподілу ресурсів. Вона містить такі три основні етапи:

1) стратегічне планування – визначення та прогнозування довго і середньострокових цілей, для досягнення яких необхідно спрямувати увагу Уряду, та розробка стратегічних заходів для реалізації цих цілей. Обов'язковим елементом зазначеного етапу є вибір відповідних напрямків і завдань, зосередження уваги на фінансових можливостях та потребах. Стратегічне планування має тісно переплітатися і з Державною програмою економічного та соціального розвитку.

2) формування програм – розробка, аналіз і відбір програм, які необхідно реалізувати для досягнення цілей, визначених на етапі стратегічного планування в програмних і прогнозних документах. На цьому етапі головні розпорядники розробляють програми, які вони повинні реалізувати відповідно до програмних і прогнозних документів, визначають чіткі та конкретні завдання та строки щодо їхньої реалізації (однорічні або багаторічні програми).

3) складання бюджету – визначення та аналіз ресурсів, необхідних для реалізації програми і, відповідно, досягнення поставлених цілей, та оцінювання очікуваних результатів. На цьому етапі головний розпорядник на підставі плану своєї діяльності на коротко – та середньострокові періоди більш чітко розподіляє людські, матеріальні та інші ресурси, необхідні для виконання певної програми, обраховує їх вартісну оцінку і приводить у відповідність до можливостей бюджету. При цьому обсяг видатків на відповідну бюджетну програму визначається виходячи з результату роботи головного розпорядника у минулих та поточних роках, оцінки плану його діяльності на коротко та середньостроковий період щодо відповідності програмним прогностичним документам Уряду, очікуваних результатів реалізації програми на плановий та наступні роки, та граничного обсягу видатків головного розпорядника, доведеного Міністерством фінансів України [24, с. 65-68].

Використання програмно–цільового підходу:

– дає чітке розуміння державним органам та громадськості на що витрачаються бюджетні кошти, оскільки більш конкретно визначаються мета і завдання бюджетної програми (починаючи з назви бюджетної програми – бюджетного призначення), і відповідно, підвищується і контрольованість за результатами;

– забезпечує прозорість бюджету та дає можливість за результатами виконання бюджету оцінити, чи досягнуті поставлені на етапі планування цілі, чи виконані завдання;

– упорядковує організацію діяльності головного розпорядника щодо формування і виконання своїх "бюджетів" шляхом чіткого розмежування відповідальності між відповідальними виконавцями у його системі за реалізацію кожної бюджетної програми, а також підвищує відповідальність головного розпорядника в цілому за дотриманням відповідності всіх своїх бюджетних програм встановленій меті та поліпшує управління бюджетними програмами;

– сприяє підвищенню ефективності розподілу і використанню бюджетних коштів, пріоритетизації і визначенню доцільності окремих видатків бюджету, виходячи з більшої обізнаності та інформованості щодо конкретної бюджетної програми.

Для цілеспрямованого розпорядження коштами необхідний ефективний механізм фінансування, що відповідає інтересам національної економіки і дозволяє досягти високого рівня якості освіти. Його основною метою є підвищення конкурентоспроможності освіти в умовах інтеграції світової економіки.

Вітчизняні фахівці пропонують різні варіанти інтерпретації механізмів фінансування: «механізм бюджетного фінансування ВНЗ», «механізми фінансування вищої освіти», «моделі фінансування науково-освітньої діяльності», «фінансування студентів», «методи фінансування освіти» та ін. Механізм фінансування охоплює і студентів, і ВНЗ, і систему вищої освіти як галузь економіки держави [18, с. 6-13].

Різні точки зору щодо того, кого або що саме необхідно фінансувати, пов'язані з процесом модернізації вищої освіти (за фактом входження в Болонський процес) і вибором методів фінансування, спрямованих на фінансування як студентів, так і ВНЗ як кінцевих одержувачів коштів.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виділити два основних підходи до побудови механізму фінансування. Перший підхід заснований на тому, що держава є замовником освітніх послуг для населення та фінансує ВНЗ як виконавчий орган державного замовлення. Другий базується на обмеженні державного фінансування та користь платної вищої освіти.

Перший підхід містить методи: нормативно-подушного фінансування, прямого фінансування і фінансування через буферні організації.

Нормативно-подушне фінансування передбачає відшкодування (шляхом надання субсидій) витрат ВНЗ на надання стандартних послуг конкретним категоріям споживачів за єдиними нормативами та надання державних (муніципальних) послуг, тобто фінансуються одержувачі послуг (студенти).

Нормативно-подушне фінансування містить три основні методи: ваучерне фінансування, державні субсидії та освітні кредити.

Ваучерне фінансування (фінансування за допомогою ваучерів) припускає, що ВНЗ на незалежній основі встановлюють плату за навчання, а держава надає підтримку студентам у межах встановленого рівня за допомогою виділення грантів та ін. Технологія побудована таким чином, що студенти конкурують між собою за отримання державної підтримки, а ВНЗ - за студентів. При різних формах ваучерного фінансування виділення коштів державою може бути різним в залежності від специфіки ВНЗ, забезпеченості студентів, державних інтересів з точки зору підготовки кадрів даної спеціальності і т.п.

Фінансування студентів за допомогою державних субсидій означає, що грошові кошти надають на безоплатній основі, але студент зобов'язаний відпрацювати «за розподілом» певну кількість років або повернути борг за отриману від держави субсидію. Надання субсидій можна розглядати як вливання додаткових ресурсів у систему вищої освіти, що призведе до підвищення її якості або, навпаки, до зниження у разі, якщо субсидії дозволять ВНЗ менше реагувати на потреби студентів [9, с. 268-273].

Фінансування за допомогою державних освітніх кредитів досить поширене в Європі. Як правило, усі системи державного кредитування характеризуються низькими процентними ставками (або надаються безвідсоткові кредити), залежно від матеріального становища позичальників, рівня їх успішності та ін. Кредитування може призначатися не тільки для оплати навчання, але і для витрат студентів на проживання, харчування та ін. Є форми кредитування, що допускають як державне фінансування, так і вливання власних коштів учнів (або може мати місце банківський комерційний кредит); така форма, наприклад, існує в Австралії.

Пряме фінансування і фінансування через буферні організації по суті містять ті ж підходи, а розрізняються лише наявністю посередників у розподілі бюджетних коштів. Буферні організації - це, як правило, органи, що

знаходяться між урядом і ВНЗ і управляють рішеннями з фінансування, а також ізолюють ВНЗ від прямого політичного втручання. Вони також можуть бути дослідницькими фінансовими органами, в яких експерти рекомендують виділення фінансів на основі вигідності проектів.

У різних системах вищої освіти, що використовують буферні організації в структурі механізму фінансування, склалася різна думка про безпосередні функції даних організацій, зокрема, вони можуть служити для визначення обсягів прийому до ВНЗ, класифікації ВНЗ за рівнем, профілем та ін. Практика використання буферних фінансових організацій демонструє, що в певних випадках вони можуть бути механізмом надання автономії університетам, а також виділяти фінансування більш за реальними, ніж за політичними критеріями [14, с. 15-20].

Фінансування ВНЗ може здійснюватися й за допомогою методу фінансування «за витратами». Цей метод передбачає, що фінансування відбувається за фактично здійсненими витратами ВНЗ. Іноді фінансування за витратами називають кошторисним фінансуванням, оскільки кошти надходять відповідно до кошторису запланованих витрат і встановленими лімітами за статтями витрат.

1.2. Теоретико-правова характеристика змісту фінансового забезпечення вищих навчальних закладів

До освітніх процесів в Україні завжди була посилена увага як до основних чинників формування інтелекту нації. Сьогодні вища освіта є джерелом задоволення духовних, культурних, інформаційних потреб людини, а також інвестиційним благом – засобом зростання доходів, забезпечення конкурентних переваг на ринку праці та одержання інших благ. Здобутий у процесі навчання освітній капітал – це сукупність теоретичних знань, практичних умінь, виробничого досвіду та особистісних характеристик людини, які приносять людині дохід протягом її трудового життя і спонукають

до подальших інвестицій в освіту. Фінансування освіти є основним важелем впливу держави на процеси перетворень в університетах та основним інструментом досягнення позитивних результатів в освітній сфері.

Вища освіта в Україні знаходиться в процесі трансформації, що зумовлено як світовими тенденціями (зокрема становлення економіки знань, інформаційного суспільства, нові вимоги виробництва до освітнього капіталу), так і реформаційні перетворення в державі та українському суспільстві. Фінансування вищої освіти в Україні здійснюється з використанням кошторисно-бюджетного методу. Тобто державний вищий навчальний заклад (ВНЗ) здійснює свою діяльність на основі кошторису, який дає йому право на отримання доходів та повноваження щодо здійснення видатків, визначає обсяг та напрямки використання коштів для виконання визначених функцій та досягнення поставлених цілей [19, с. 54-58].

Фінансово-економічне забезпечення ВНЗ здійснюється через:

- 1) раціональне використання фінансових ресурсів у галузі освіти в цілому, в кожній його ланці та освітній установі;
- 2) безпосередній внесок працівників освіти у виробництво і підвищення якості освітніх послуг, у створення національного доходу країни;
- 3) приріст матеріальних благ, який забезпечується завдяки підвищенню загальноосвітнього та професійно-кваліфікаційного рівня працівників для всіх інших галузей народного господарства;
- 4) абсолютне й відносне зниження витрат ресурсів у галузях матеріального виробництва від науково-технічних розробок, які здійснюються спеціалістами в інших галузях світу.

Що стосується державних ВНЗ, то їх фінансування здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей народного господарства, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування.

Для вивчення організації фінансово-економічного забезпечення механізмів державного управління вищою освітою нижче наведено схему її

організації, як комплексу організаційних заходів, що забезпечують формування та реалізацію освітньої політики держави згідно з пріоритетами якості освітніх послуг і освітньої діяльності, див. рис. 1.1.

Отже, вимогами сьогодні є різноманітність джерел фінансування навчальних закладів, ефективне нарощування фінансових ресурсів та реформування механізму управління освітою, що дасть змогу забезпечити розширення джерел фінансового забезпечення, рівний доступ населення до освітніх послуг впродовж усього життя, посилення контролю за ефективним розподілом фінансових ресурсів, формування доходної фінансової бази освітньої галузі, здійснення системного аналізу цільового використання коштів та підвищення життєвого рівня населення [22, с. 63-69].

Фінансування освіти є важливою інвестицією держави у майбутнє нації. Саме тому значення для України фінансування закладів освіти переоцінити важко. Внаслідок недостатнього фінансування закладів освіти державою вимагає подальших наукових пошуків вдосконалення фінансового забезпечення освітніх закладів. Основною частиною фінансування закладів освіти в Україні нині є асигнування з бюджетів.

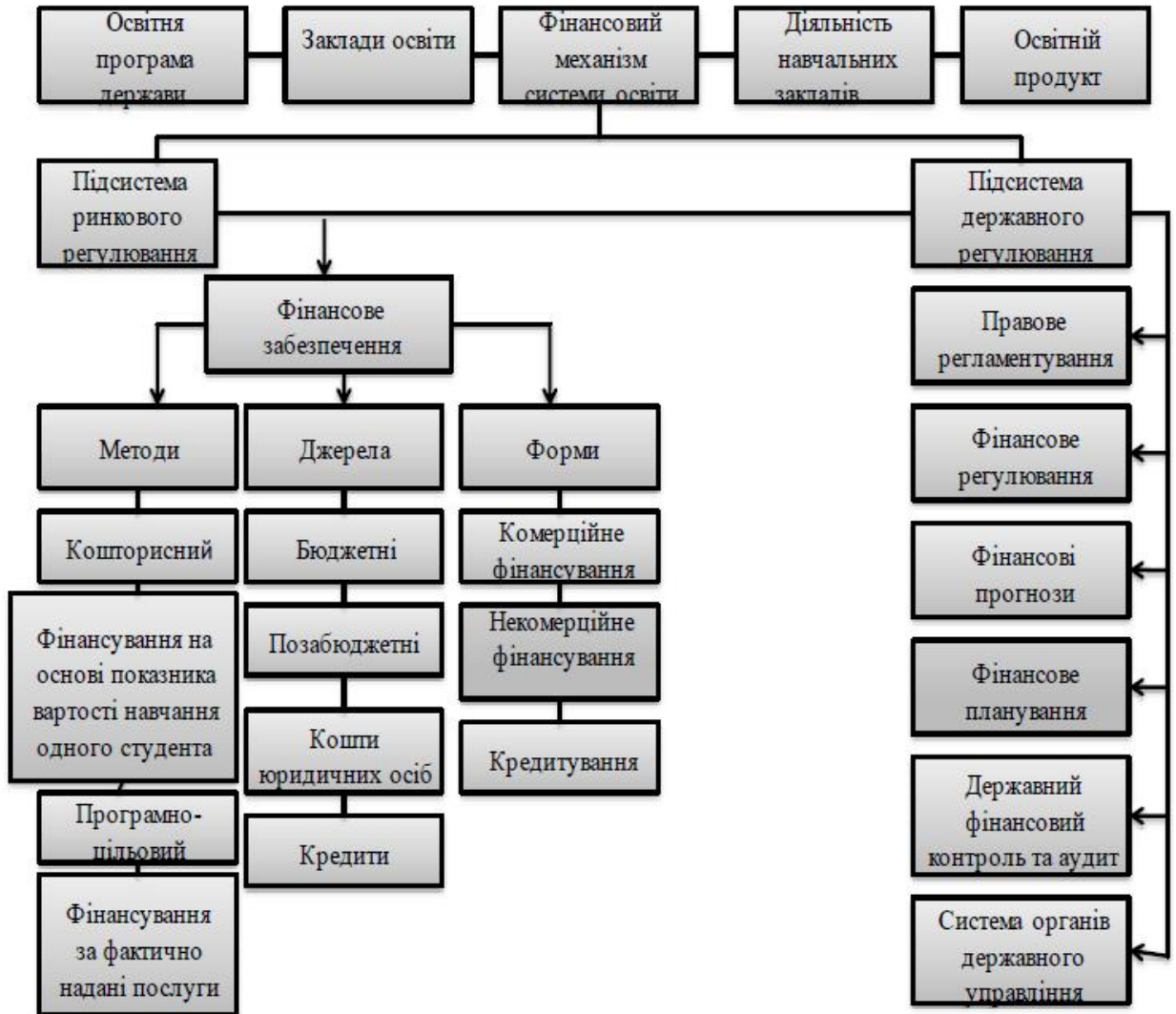

Рис. 1. 1. Фінансово-економічне забезпечення ВНЗ

Відповідно до статті 71 Закону України «Про вищу освіту», «фінансування державних вищих навчальних закладів здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень» [3].

Джерела фінансування закладів вищої освіти показано на рис.1.2.

Рис. 1.2. Джерела фінансування закладів вищої освіти України

У процесі бюджетного фінансування важливим є визначення його величини для кожного закладу освіти. Науковці вказують, що нормативи матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення розробляються з урахуванням штатної чисельності співробітників, співвідношення кількості студентів і викладачів, навчального навантаження стану інфраструктури навчального закладу тощо. В залежності від статусу, рівня акредитації, типу вищого навчального закладу, напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, та наукових напрямів підготовки наукових і науково-

педагогічних кадрів вищої кваліфікації встановлюються різні значення нормативів фінансування діяльності вищих навчальних закладів України.

Бюджетне фінансування на розвиток системи освіти в країнах Зх. Європи, на відміну від України, є одним з основних пріоритетів. На розвиток системи освіти в Україні хоч і спрямовуються значні матеріальні й фінансові ресурси, все ж їх рівень є недостатнім. У структурі видатків на освіту у зведеному бюджеті країни найбільшу частку становлять видатки на загальну середню освіту [12, с. 31-41].

Видатки бюджету згідно з Бюджетним кодексом – це кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум.

Видатки бюджету класифікуються за:

- 1) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки (функціональна класифікація видатків);
- 2) економічною характеристикою операцій, при проведенні яких здійснюються ці видатки (економічна класифікація видатків);
- 3) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків);
- 4) за бюджетними програмами (програмна класифікація видатків).

На сьогодні відповідно до положень Бюджетного кодексу України лише позашкільна освіта з усієї системи національної освіти фінансується за рахунок місцевих бюджетів. Натомість, позашкільна освіта згідно із ст. 38 Закону України «Про освіту» є складовою частиною структури національної освіти і спрямована на розвиток здібностей, талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні.

Згідно із ст. 61 Закону України «Про освіту» визначено, що фінансування державних закладів освіти та установ, організацій, підприємств системи освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів

галузей народного господарства, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування, тобто для усіх закладів системи освіти (дошкільної освіти, загальної середньої освіти, позашкільної освіти, професійно-технічної освіти, вищої освіти, післядипломної освіти тощо) передбачено однаковий механізм фінансування. [3].

Розмежування видатків між місцевими бюджетами здійснюється на основі принципу субсидіарності з урахуванням критеріїв повноти надання послуги та наближення її до безпосереднього споживача. Відповідно до цих критеріїв види видатків поділяються на такі групи:

– перша група – видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують необхідне першочергове надання соціальних послуг, гарантованих державою, і які розташовані найближче до споживачів. Ці видатки здійснюються з бюджетів сіл, селищ, міст та їх об'єднань.

– друга група – видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують надання основних соціальних послуг, гарантованих державою для всіх громадян України. Вони здійснюються з бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення, а також районних бюджетів.

– третя група – видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують гарантовані державою соціальні послуги для окремих категорій громадян, або фінансування програм, потреба в яких існує в усіх регіонах України [26].

Склад і структура видатків державного і місцевих бюджетів визначаються багатьма факторами, зокрема їх предметною спрямованістю (в загальному вигляді вона відображена в бюджетній класифікації), економічним змістом та ін. Але в будь-якому випадку державі при розподілі видатків доводиться вирішувати питання про пріоритетність об'єктів фінансування. Оскільки Україні, як і будь-якій іншій державі світу, недостатньо грошових коштів для фінансування всіх потреб, то процес планування видатків зводиться до проблеми вибору між конкуруючими потребами. В цьому, крім суто

юридичних факторів, велике значення мають економічні, які впливають з конкретних умов певного періоду.

Отже, фінансування освіти за рахунок державного бюджету буде тільки тоді ефективним, коли кошти, призначені державою на фінансування освіти, будуть виділятися в достатніх обсягах і на стабільній, об'єктивній та пропорційній основі. І навіть у цьому випадку система централізованого фінансування має доповнюватися громадським контролем за використанням ресурсів та якістю надання послуг на місцевому рівні. Дефіцитні бюджети на освіту, нерегулярне надходження бюджетних коштів і непрозорість їхнього розподілу на обласному і місцевому рівні мають за наслідки зниження якості й ефективності освітніх послуг. Все це, а також брак належного контролю за цільовим використанням бюджету призводить до падіння довіри населення до державної системи освіти [33, с. 64-67].

До джерел фінансового забезпечення розвитку освіти належать: кошти державного та місцевого бюджетів, надходження навчального закладу від навчальної, наукової, комерційної, виробничої діяльності, плата за оренду майна, надходження від реалізації майна, пільгові державні кредити для здобуття вищої освіти, оплата навчання студентів за рахунок фірм та підприємств, благодійні внески, гранти та дарунки, кошти, що надходять для виконання конкретних доручень від юридичних та фізичних осіб. До джерел фінансового забезпечення розвитку освіти відносяться: кошти державного та місцевих бюджетів, плата за проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, наукової експертизи, проектування та виготовлення дослідних зразків, надходження від господарської та виробничої діяльності, плата за оренду майна, надходження від реалізації майна, благодійні внески, гранти та дарунки, кошти, що надходять для виконання конкретних доручень від юридичних та фізичних осіб, кошти іноземних замовників, інноваційних компаній, кредити.

Джерела фінансування науки та освіти пропонується класифікувати за ознаками, що наведені у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Класифікація джерел фінансування освіти та науки

№ з/п	Ознака, за якою класифікуються джерела фінансування	Джерела фінансування
1	За видом послуг	Плата за навчання, надходження від наукової діяльності, надходження від господарської та виробничої діяльності, плата за оренду майна, надходження від реалізації майна
2	За способом формування	Кошти загального фонду державного та місцевих бюджетів; власні надходження бюджетних установ; благодійні внески, гранти та дарунки; кошти, що надходять для виконання конкретних доручень від юридичних та фізичних осіб; кредити; кошти інноваційних компаній
3	За видом діяльності	Основні (плата за навчання, надходження від наукової діяльності тощо); допоміжні (надходження від господарської або виробничої діяльності, плата за оренду майна, надходження від реалізації майна тощо)
4	За формою власності	Державні (кошти загального фонду державного бюджету) ; Приватні (плата за навчання , благодійні внески, гранти та дарунки, кошти , що надходять для виконання окремих доручень від юридичних та фізичних осіб, оплата послуг приватними юридичними особами).

5	За постійністю надходження	Постійні (плата за навчання, надходження від господарської та виробничої діяльності, плата за оренду майна тощо) ; Тимчасові (надходження від реалізації майна, благодійні внески, гранки та дарунки, кошти, що надходять для виконання окремих доручень від юридичних та фізичних осіб тощо).
6	За належністю до держави	Вітчизняні (кошти державного бюджету, юридичних осіб, зареєстрованих в Україні, та фізичних осіб - громадян України); Іноземні (кошти юридичних та фізичних осіб інших держав).

У загальному вигляді для побудови міжбюджетних відносин щодо фінансування закладів освіти може бути використано дві схеми:

1) з відповідного бюджету фінансуються державні заклади освіти певного рівня підпорядкування згідно зі статтею 87 Бюджетного кодексу;

2) за нестачі власних коштів у відповідному бюджеті його наповнення забезпечується шляхом виділення ресурсів з бюджетів інших рівнів, як правило, за допомогою трансфертів [39, с. 93-100].

Рушійними силами фінансування державою освіти є те, що освіта – це той чинник, який громадянин може використовувати для підвищення свого життєвого рівня, а також те, що витрати на освіту є суспільно корисними – вигоду від наявності громадян із високим рівнем освіти має не лише окремо взята людина, а й суспільство в цілому. Тобто суспільна вигода від освіти перевищує суму тих вигод, які отримують окремі громадяни, й саме тому держава здебільшого не залишає питання про визначення рівня освіти на розсуд ринку, бо ринок не завжди правильно враховує потреби та інтереси всього суспільства. Послуги освіти мають довгостроковий характер, а це означає, що від них залежить довгострокова перспектива економічного й

соціального розвитку країни в цілому. Існує думка, що найбільша віддача відбувається при вкладенні коштів на нижчих стадіях навчання: дошкільній, початковій, середній освіті. Інвестиції в науку є вигідними. Вони гарантують найшвидшу віддачу, закладаючи надійний фундамент для сьогоdnішнього й майбутнього прогресу.

Також важливим на сьогодні у фінансуванні ВНЗ є недержавне фінансування.

Розвиток недержавних форм фінансування відбувається поступово. Крім того, застосування окремих джерел є досить обмеженим з різних обставин. Перешкодою фінансовій допомозі освіти з боку підприємств та фінансових структур є непрозорість бюджетного процесу як на рівні окремих навчальних закладів, так і на рівні району чи міста. Громадським організаціям чи благодійним фондам важко вступати у контрактні відносини з навчальними закладами, оскільки вони не можуть наймати працівників для виконання професійних завдань. Використання механізмів кредитування освіти також є обмеженим [44, с. 105-117].

Дослідивши стан фінансування вищої освіти та джерел формування фінансових ресурсів до пріоритетних напрямів удосконалення системи фінансування освіти в контексті забезпечення конкурентоспроможності ВНЗ необхідно віднести:

- забезпечення ефективного розподілу фінансових ресурсів на видатки освітніх послуг з державного та місцевих бюджетів у розмірах, достатніх для розвитку вищих навчальних закладів, враховуючи стан матеріально-технічної та лабораторної бази, можливості відтворення потенціалу науково-педагогічних кадрів та розвитку науки;

- посилення контролю та здійснення систематичного аналізу цільового використання коштів на освіту, забезпечення у вищій школі дієвих механізмів громадського контролю за їх витрачанням;

- удосконалення методів визначення обсягів фінансування освіти та розробка нормативів фінансування із врахуванням мінімальних соціальних

стандартів, які дозволять встановити нижню межу обов'язкового фінансового забезпечення розвитку освіти;

- удосконалення механізму фінансування освіти в Україні із врахуванням міжнародного досвіду, перехід на багатоканальне фінансування, прийняття рішучих заходів щодо збільшення та диверсифікації джерел фінансування вищої освіти та оптимізації їхньої структури;

- створення умов для використання інтелектуальної праці, підвищення її престижності та попиту на неї, приведення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою до потреб сучасного ринку праці;

- удосконалення науково-методичного та інформаційного забезпечення освітнього процесу, створення умов для проведення фундаментальних та прикладних досліджень у ВНЗ, які виступатимуть додатковим джерелом фінансування вищої освіти та сприятимуть підвищенню рівня конкурентоспроможності національних ВНЗ;

- розвиток системи освітнього кредитування, що сприятиме: підвищенню зацікавленості громадян у використанні кредитних ресурсів для оплати освітніх послуг; забезпеченню доступності освітнього кредиту для широких верств населення; стимулюванню платоспроможного попиту на ринку освітніх послуг; збільшенню обсягу фінансових ресурсів у закладах вищої освіти; залученню фінансових ресурсів у сферу довгострокового освітнього кредитування; створення нової моделі економічної діяльності вищих навчальних закладів, яка базується на солідарній участі держави, бізнесових кіл і громадян [55, с. 30].

Вимогами сьогодні є різноманітність джерел фінансування навчальних закладів, ефективне нарощування фінансових ресурсів та реформування механізму управління освітою, що дасть змогу забезпечити розширення джерел фінансового забезпечення, рівний доступ населення до освітніх послуг впродовж усього життя, посилення контролю за ефективним розподілом фінансових ресурсів, формування доходної фінансової бази освітньої галузі, здійснення системного аналізу цільового використання коштів та підвищення

життєвого рівня населення. В основному, фінансування ВНЗ відбувається за рахунок Державного бюджету, проте важливим на сьогодні є недержавне фінансування, яке сприятиме зменшенню бюджетного навантаження та посилюватиме інвестиційну складову фінансування вищої освіти.

1.3. Форми і види бюджетного фінансування вищих навчальних закладів.

Видатки на освіту в нашій країні завжди фінансуються в основному за рахунок бюджетних коштів. Навіть в умовах недостатнього розвитку економіки та пов'язаних з цим недостатніх обсягів державних фінансів зберігається ключова роль такого фінансування закладів освіти державної форми власності. Розвиток фінансового механізму та механізму фінансування вищої школи як єдиної цілісної макросистеми передбачає реалізацію з боку держави таких заходів:

- 1) розробка і здійснення комплексу дій щодо підвищення якості послуг вищої освіти;
- 2) сприяння зростанню інвестиційної привабливості вищої школи;
- 3) забезпечення доступності вищої освіти;
- 4) розробка програми фінансування вищої освіти, заснованої на жорсткому контролі і матеріальному стимулюванні;
- 5) розробка нормативної бази, яка регламентує питання фінансування вищої школи;
- 6) встановлення і розвиток відносин з контрагентами та партнерами за кордоном [50, с. 289-293].

Ящук Т. А. стверджує, що бюджетне фінансування вищої освіти є джерелом державного фінансування розвитку освітніх послуг за тими чи іншими напрямками та спеціальностями. Державні фінансові ресурси ВНЗ складаються із коштів Державного бюджету, коштів місцевих бюджетів та коштів центральних органів виконавчої влади. У той же час, слід підкреслити, що джерела фінансування ВНЗ залежать від форми власності закладу освіти.

Основними формами бюджетного фінансування вищої освіти є: кошторисне (нормативне) пряме фінансування; додаткове фінансування за окремими програмами; дотаційне фінансування для усунення диспропорцій та нерівномірності між регіонами; додаткове фінансування специфічних програм; пільгове фінансування; фінансування за деякими кількісними та якісними показниками діяльності ВНЗ; фінансування грантів, конкурсів; фінансування на рівні минулих періодів [52, с. 101-105.

Міністерство освіти і науки України запропонувало проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти (щодо економічних відносин у сфері вищої освіти)» № 2299 від 22.10.2019.

Відповідно до законопроекту (стаття 71), бюджетне фінансування вищої освіти складається з:

- 1) базового (блочного) фінансування з підготовки здобувачів вищої освіти усіх рівнів та ступенів;
- 2) соціального фонду;
- 3) фонду капітальних видатків;
- 4) фонду державної цільової підтримки.

Ключові чинники, що формують складники бюджетного фінансування вищої освіти в Україні, показано на рис. 1.3.

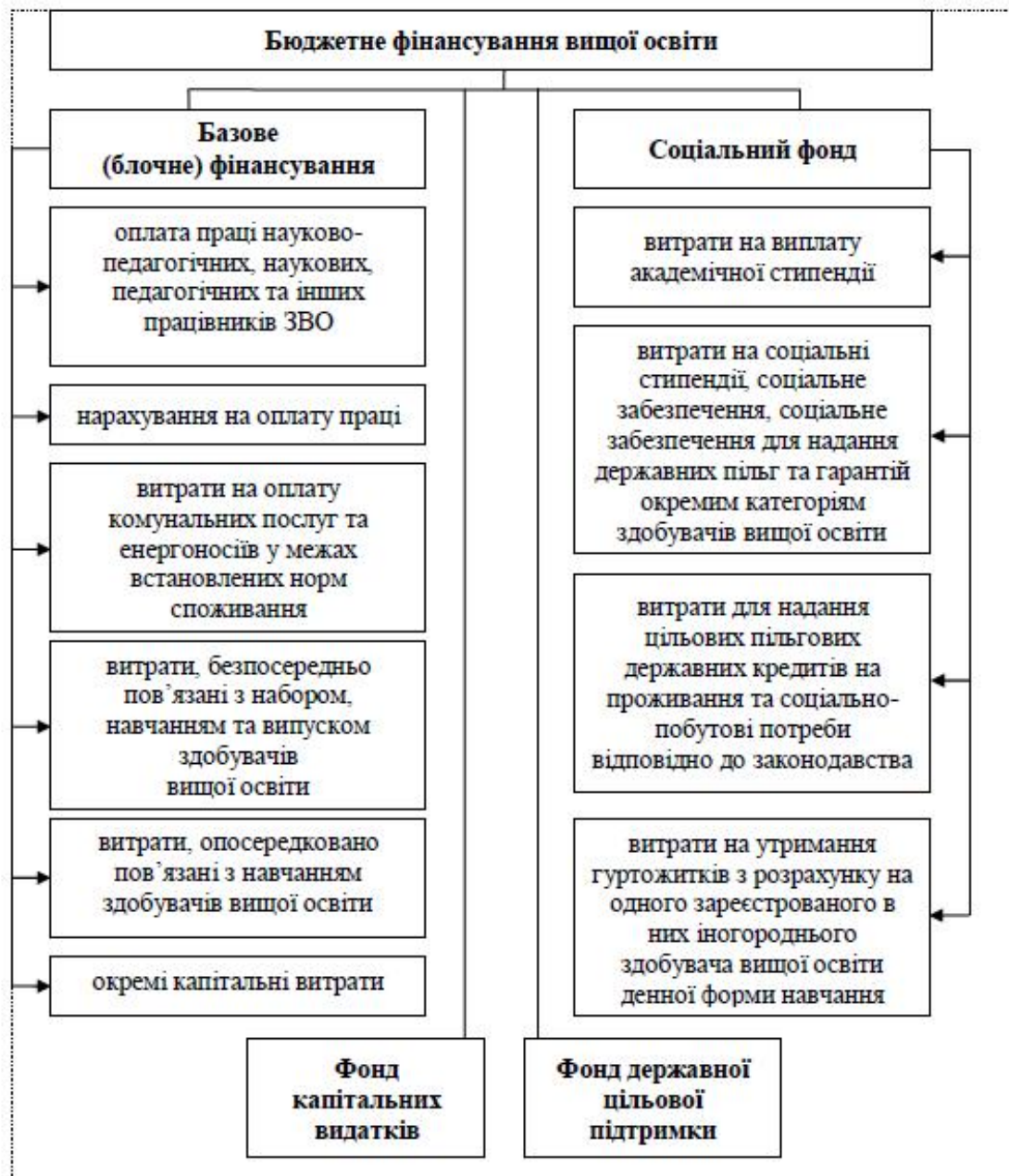

Рис. 1.3. Модель бюджетного фінансування вищої освіти в Україні

Згідно із законопроектом, базове (блочне) фінансування – це кошти державного або місцевих бюджетів на комплексне фінансування послуг закладів вищої освіти з підготовки здобувачів вищої освіти усіх ступенів та рівнів, які зараховані на місця, що фінансуються за бюджетні кошти. Фінансування закладів вищої освіти здійснюється за результатами їх діяльності і за формулою розраховується розмір блочного фінансування у вигляді частки від видатків Державного бюджету України на поточний рік за відповідною статтею.

Також навчальні заклади мають право самостійно розпоряджатися коштами базового (блочного) фінансування у межах їх цільового призначення, а також ухвалювати рішення про переведення здобувачів вищої освіти на навчання за бюджетні кошти у межах до п'ятнадцяти відсотків від здобувачів, що навчаються за бюджетні кошти [40, с. 1-6].

У соціальний фонд пропонується зараховувати кошти державного або місцевих бюджетів, що виділяються на соціально-побутові потреби здобувачів вищої освіти усіх ступенів та рівнів, які зараховані на місця, що фінансуються за бюджетні кошти.

Фонд капітальних видатків, згідно із запропонованими змінами, буде містити кошти державного або місцевих бюджетів на придбання або створення основних засобів, навчального, виробничого обладнання, предметів довгострокового користування, меблів, комп'ютерної техніки та оргтехніки, капітальне будівництво, ремонт, реконструкцію приміщень, будівель, споруд, транспортних засобів, що використовуються у освітньому процесі тощо. Розподіл коштів фонду капітальних видатків між центральними органами виконавчої влади, органами державної влади здійснюватиметься у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

До фонду державної цільової підтримки зараховуватимуться кошти державного або місцевих бюджетів на виконання зобов'язань, передбачених Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки учасників бойових дій та їхніх дітей, дітей, один із батьків яких загинув у районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів або під час масових акцій громадянського протесту, дітей, зареєстрованих як внутрішньо переміщені особи, для здобуття професійно-технічної та вищої освіти». Кошти фонду державної цільової підтримки виділяються закладам вищої освіти усіх форм власності відповідно до Порядку та умов надання державної цільової підтримки для здобуття професійно-технічної та вищої освіти зазначеним категоріям громадян, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Протягом останніх років у нашій країні застосовується практика надання кредитів для одержання вищої освіти. Єдиним доступним кредитним варіантом фінансування вищої освіти на сьогодні залишається лише система державних пільгових кредитів. Згідно із Постановою Кабінету Міністрів України №673 від 29 серпня 2018 року «Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття професійно-технічної та вищої освіти» надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти» пільговий державний кредит надається на таких умовах:

– для оплати послуг з підготовки кадрів у державних вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації та вищих навчальних закладах I-II рівня акредитації, які входять до їх складу без статусу окремої юридичної особи, а також у приватних вищих навчальних закладах (у державному бюджеті МОН);

– для оплати послуг з підготовки кадрів у професійно-технічних навчальних закладах державної або комунальної форми власності, вищих навчальних закладах I-II рівня акредитації державної форми власності, що мають статус окремої юридичної особи і які починаючи з 1 січня 2018 р. фінансуються з обласних бюджетів та бюджету м. Києва, а також вищих навчальних закладів комунальної форми власності (у місцевих бюджетах - департаментам (управлінням) освіти обласних, Київської міської держадміністрацій) ;

– пільгове кредитування надається особам, які зараховані на навчання для здобуття професійно-технічної або вищої освіти за денною або заочною формою на підставі угод, укладених між навчальним закладом та фізичною або юридичною особою;

– абітурієнти з числа дітей-сиріт; діти, позбавлених батьківського піклування; діти з інвалідністю , особи з інвалідністю 1-3 групи; діти з малозабезпечених або багатодітних сімей; особи, визнані учасниками бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, постраждалими учасниками Революції Гідності; діти, один з батьків яких загинув (пропав безвісти) у районі проведення антитерористичної операції; діти, які проживають у населених

пунктах на лінії зіткнення, мають право на переваги щодо пільгового кредитування, підтверджують таке право відповідними документами, дійсними на момент укладення угоди [26].

Згідно із нормативно-правовими документами, існують додаткові джерела фінансування розвитку закладів вищої освіти: фінансування за рахунок споживачів освітніх послуг, платні послуги, доходи від реалізації власності, гранти та добровільні внески:

1. Проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Розробка гранту. Такий спосіб фінансування залежить від якості підготовки науково-педагогічних працівників, рівня матеріально-технічної бази, а також від репутації вищого навчального закладу.

2. Надання додаткових платних послуг. На сьогодні переважна більшість установ вищої школи України практикує акумуляцію коштів за рахунок надання платних послуг. Популярність такого виду фінансування пов'язана із його простотою.

3. Операції з майном вузу. Під операціями з майном розуміється реалізація (продаж) та оренда майна. Як правило, подібні операції здійснюються з нерухомим або цінним рухомим майном. Перевагами цього способу фінансування є відсутність зростання трудовитрат, інтенсивності праці, навантаження на науково-педагогічних працівників.

4. Залучення кредитних ресурсів. Перевагами цього способу фінансування: відсутність зростання трудовитрат, інтенсивності праці, навантаження на науково-педагогічних працівників. Недоліки – необхідність подальшого повернення кредиту з нарахованими відсотками та надання застави [22, с. 63-69].

Таким чином, сучасні соціально-економічні умови повинні враховувати високі вимоги до механізму фінансування вищої освіти: комплексність, всеосяжність; системність, налагодженість; оперативність; відповідність моделі управління результатам; інноваційність; законність, юридична

захищеність; детальний аналіз ефективності їх використання, професійний підхід.

Висновки до розділу 1

У сучасному світі освіта – складне й багатоманітне суспільне явище, сфера передавання, засвоєння й перероблення знань і соціального досвіду.

Становлення та розвиток правової держави висуває особливі вимоги до діяльності системи освіти, оскільки виникає потреба в чималій кількості фахівців, здатних здійснювати технічне, економічне та організаційне управління. Зміни в країні формують новий світогляд. При цьому відповідальність за адаптацію суспільства покладається на освітянські заклади, які є основою підвищення культурного рівня населення.

Таким чином, проаналізувавши значення освіти для держави взагалі і враховуючи особливості сучасного стану розвитку українського суспільства, можна констатувати, що основними функціями вищої освіти є гуманістична, аксіологічна, соціокультурна, соціально-адаптивна, соціально-мобільна (стратифікаційна), інноваційна, соціально-інтегративна, прогностична.

Вища освіта зорієнтована на людину, забезпечення її існування, розвитку, самореалізації; є цінністю світової і національної культур; допомагає людині оволодіти культурою свого народу на основі врахування зв'язків з національними культурами інших народів і світової культури загалом; сприяє адаптації людини до соціуму, що динамічно змінюється, а також до професійної діяльності; змінює статусно-рольові форми взаємодії людей; оновлює арсенал знань і способів діяльності людини, формує базис її науково-дослідницької діяльності; залучає людей до інтегративної освітньо-науково-виробничої діяльності, надає досвід інтеграції навчальних, наукових, практичних знань і вмінь, відкриває значні потенційні можливості цього процесу; розкриває сутність майбутньої професії, стабілізує потребу людини в її отриманні, сприяє прояву перспективи професійного розвитку і особистісного зростання людини.

Розділ 2. Оцінка функціонування сфери вищої освіти в Україні та за її межами

2.1. Правові засади бюджетного фінансування вищих навчальних закладів та правові основи кредитування для отримання вищої освіти у навчальних закладах

Система фінансування вищої освіти, яка існує нині, побудована виключно на державному замовленні. Як результат: виділених коштів вистачає здебільшого на виплату заробітної плати та оплату комунальних послуг. Тобто сьогодні держава не бере жодної участі в інвестуванні технологічного розвитку університетів, в проведенні ними наукових досліджень та утриманні матеріально-технічної бази.

Визначення порядку і умов фінансування навчальних закладів та шляхів підвищення їх ефективності неможливо дослідити без аналізу нормативно-правового забезпечення фінансування системи освіти. Правові засади фінансування навчальних закладів закріплені у Конституції України, Бюджетному кодексі України, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про наукову та науково-дослідну діяльність», Державному бюджеті України на поточні роки, постановах Кабінету Міністрів України, таких як «Про затвердження Порядку виплати надбавки за стаж наукової роботи» та ін. [10]

До основних документів, що регулюють діяльність закладів вищої освіти, варто віднести Конституцію України, Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»), Національну доктрину розвитку освіти. Але на функціонування закладів вищої освіти впливає не лише чинне законодавство, але й виконання Болонських домовленостей. Зокрема, їх виконання розпочинається з прийняття наказу МОН «Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004–2005 роки». Але, незважаючи на виконання

основних положень щодо кредитно-модульної системи, «рівень знань студентів в Україні став значно нижчим, проте вчитися стало складніше». Варто підкреслити, що заклади вищої освіти насамперед забезпечують як економічний потенціал країни, так і рівень соціальних та політичних відносин.

Вектор реалізації державної політики по відношенню до функціонування закладів вищої освіти в Україні спирається на освітню реформу, що була розпочата у 2014 р., а саме із затвердження нової редакції Закону України «Про вищу освіту». Даний закон спрямований на імплементацію заходів щодо наближення української сфери вищої освіти до сучасних європейських стандартів. Програмним документом освітнього середовища стало прийняття Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» [21, с. 9-17].

Основними показниками даної програми мають стати такі показники діяльності закладів вищої освіти: 75 відсотків випускників загальноосвітніх навчальних закладів володітимуть щонайменше двома іноземними мовами; як держава-учасниця міжнародного дослідження якості освіти PISA Україна має увійти до 50 кращих держав-учасниць. Також значно вплинуло на функціонування закладів вищої освіти укладання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, згідно з якою учасники забезпечують: реформування вищої освіти; зближення у сфері вищої освіти в межах Болонського процесу; підвищення якості та важливості вищої освіти; поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти; розширення можливостей закладів вищої освіти; активізації мобільності студентів і викладачів.

Основним документом, що регулює сферу вищої освіти, є Закон України «Про вищу освіту», згідно з яким основними функціями державної політики є сприяння: сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя; доступності вищої освіти; незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти); міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої

освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи; державної підтримки підготовки фахівців із вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної, мистецької та педагогічної діяльності; державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг зі сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів закладам вищої освіти, що провадять таку діяльність; здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти; відкритості формування структури й обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців із вищою освітою [32, с. 64-67].

Центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки є Міністерство освіти і науки України. Вектором діяльності даного органу є координація таких видів діяльності: Атестація щодо вільного володіння українською мовою, вступні компанії до закладів вищої освіти, робота з іноземними студентами, робота з внутрішньо переміщеними особами, визначення квот прийому іноземних студентів, контроль за реалізацією дистанційної освіти, пільгова політика.

Якщо ширше окреслити діяльність Міністерства освіти і науки України, то варто додати таке: забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу (передачі) технологій, а також здійснення державного контролю за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності.

Також одну з важливих ролей у державній політиці щодо функціонування закладів вищої освіти відіграє місцеве самоврядування. До основних компетенцій місцевого самоврядування варто віднести забезпечення виконання державних програм у сфері вищої освіти, зокрема, визначення

релевантної кількості спеціалістів на місцях і внесення даних до центральних органів влади, на основі чого формується державна політика у сфері освіти і науки, пропозицій щодо обсягу державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою.

Одна з важливих функцій, яку виконує місцеве самоврядування, полягає в захисті працівників освіти, дітей, учнівської і студентської молоді, а також сприяє працевлаштуванню випускників закладів вищої освіти. Політика державного контролю, з одного боку, сприймається як позитивно, так і негативно, зокрема в умовах значної лібералізації галузі освіти [39, с. 95-97].

За загальним принципом порядок фінансування закладів освіти визначається на основі джерел фінансування, що залежать, у свою чергу, від форми власності навчального закладу. Варто констатувати той факт, що абсолютна більшість видатків на систему освіти здійснюється місцевими бюджетами. Аналіз норм чинного законодавства дає підстави для висновку, що фінансуванню з Державного бюджету України підлягають навчальні заклади загальної середньої, професійно-технічної освіти, вищі навчальні заклади, установи післядипломної освіти державної форми власності; позашкільні навчальні заклади та заходи з позашкільної роботи з дітьми; інші заклади та заходи в галузі освіти, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України. З місцевих бюджетів законодавець передбачає здійснення фінансування дошкільної освіти; закладів загальної середньої та професійно-технічної освіти; вищої та післядипломної освіти на умовах регіонального замовлення; також позашкільної освіти (заходи республіканського Автономної Республіки Крим, обласного та районного значення з позашкільної роботи з дітьми).

Закон України «Про освіту» також містить положення, що визначає порядок фінансування навчальних закладів відповідно до видів освіти в Україні. Так, в ст. 61 вказано, що фінансування державних навчальних закладів та установ, організацій, підприємств системи освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей народного господарства,

державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування. Законодавством України дозволяється фінансування вищих навчальних закладів незалежно від форм власності за рахунок залучення додаткових джерел фінансування із подальшим спрямуванням цих фінансових ресурсів на оплату праці та матеріальне стимулювання своїх працівників. Основний обсяг додаткового фінансового ресурсу, який акумулюється вищим навчальним закладом державної та комунальної форми власності, мобілізується за рахунок надання додаткових освітніх послуг на платній основі. Вищий навчальний заклад України державної або комунальної форми власності може надавати фізичним та юридичним особам платні послуги у галузі вищої освіти за визначеним законодавством України переліком [45, с. 88-94].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. No 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності», платні послуги можуть надаватися як у сфері освітньої діяльності, так і для виконання наукових і науково-технічних робіт, міжнародного співробітництва, охорони здоров'я, відпочинку, дозвілля, побутових та житлово-комунальних послуг тощо. Платні освітні та інші послуги надаються навчальним закладом у позанавчальний час та поза діяльністю, яка фінансується за рахунок загального фонду державного та місцевого бюджетів. Платні освітні послуги фінансуються за рахунок коштів загального фонду державного та місцевого бюджетів. Крім того, зазначено, що платні освітні послуги можуть надаватись структурними підрозділами, які здійснюють навчання громадян за державним замовленням, або створеними для надання платних послуг структурними підрозділами навчального закладу або установи освіти із зазначенням відповідних функцій у положенні про структурний підрозділ та статуті навчального закладу, затвердженими відповідно до законодавства. Надходження, отримані за надання платних освітніх послуг зараховуються до

доходів спеціального фонду державного бюджету як плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх функціональними повноваженнями, або як надходження бюджетних установ від господарської та/або виробничої діяльності, якщо такі надходження отримані внаслідок зазначеної діяльності. Плата повинна бути економічно обґрунтованою, а враховуючи те, що, відповідно до законодавства, державні та комунальні навчальні заклади є бюджетним неприбутковими установами, навчальний заклад надає послуги фактично за собівартістю.

Для ефективного формування фінансових ресурсів та з метою їх оптимального використання і реалізації процесу управління фінансами функціонує фінансовий механізм закладів вищої освіти [49, с. 488-491].

Таким чином, фінансування системи освіти залежить, насамперед, від джерела фінансування. До основних джерел фінансування відносяться:

1) кошти Державного бюджету, місцевих бюджетів, кошти центральних органів виконавчої влади (державні асигнування);

2) кошти юридичних та фізичних осіб (комерційні асигнування).
Додатковими джерелами фінансування є такі: кошти, одержані за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів, плата за надання додаткових освітніх послуг, кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані навчальним закладом на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян, доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання, дотації з місцевих бюджетів, дивіденди від цінних паперів, валютні надходження, добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян, а також інші кошти.

В Україні можуть змінитися засади фінансування закладів вищої освіти: перехід від принципу державного замовлення на підготовку фахівців до державного фінансування.

Відповідний законопроект № 2170 "Про внесення змін до законів України щодо фінансування вищої освіти", поданий І. Совсун і В. Цабалем, було зареєстровано в Парламенті 24 вересня.

У законопроекті передбачено державне фінансування закладів вищої освіти через 3 бюджетні програми: Фонд загального фінансування закладів вищої освіти; Фонд розвитку вищої освіти; Фонд соціальної підтримки в системі вищої освіти.

Фонд загального фінансування має забезпечувати базове фінансування закладів. Передбачено, що гроші між університетами мають розподілятися відповідно до формули, яку за поданням МОН має затвердити Кабмін. Формула має враховувати такі показники якості роботи закладів вищої освіти: кількість здобувачів; рівень працевлаштування випускників; результати наукової роботи; залучення коштів на наукову роботу; рівень інтернаціоналізації університету тощо [54, с. 108-112].

Для використання формули Кабмін має щороку затверджувати загальну кількість місць для навчання студентів, яка фінансуватиметься за кошти держбюджету, у розрізі галузей знань та (або) спеціальностей. МОН має визначати норматив фінансування для різних галузей знань та спеціальностей, враховуючи, що для підготовки студентів за різними спеціальностями потрібна неоднакова кількість ресурсів.

Розпорядником бюджетних коштів, що спрямовуються на фінансування вищої освіти в усіх закладах, крім військових, буде МОН. Інші органи, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, подають пропозиції щодо обсягів фінансування та кількості місць, що фінансуються з держбюджету. Таким чином заплановано забезпечити однакові умови фінансування для всіх вишів незалежно від їх підпорядкування.

Для досягнення кадрової, фінансової та організаційної автономії закладів вищої освіти законопроектом передбачено запровадження нової юридично-правової форми - суспільної інституції. Це буде небюджетна установа, створена з метою забезпечення суспільних і приватних інтересів у сфері освіти,

науки та/або культури, що отримує фінансування з державного та/або місцевого бюджету.

Заплановано, що всі виші державної та комунальної форми власності будуть діяти у формі суспільної інституції: вони зможуть самостійно формувати штатні розписи, визначати принципи оплати праці, норми часу навчальної та іншої роботи, утворювати разові спеціалізовані вчені ради для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Таким чином, кожен заклад вищої освіти отримує автономію [57, с. 457-460].

Приватні заклади освіти зможуть отримувати державне фінансування за умови, що вони також діятимуть у формі суспільної інституції.

Законопроект передбачає, що виші зможуть обрати, що буде головним у їхній діяльності: лише навчання студентів чи навчання, поєднане з науковою діяльністю. Для вишів, які оберуть статус навчальних, у формулі розподілу Фонду загального фінансування більшу вагу матимуть показники, котрі свідчать лише про якість освітніх програм (працевлаштування студентів). Для навчально-дослідницьких закладів порівняно більшу вагу будуть мати показники наукової діяльності.

Передбачено, що рішення про статус закладу вищої освіти ухвалюватиме вчена рада. Заклади, які оберуть статус навчально-дослідницького, проходять атестацію як наукові установи. Результати атестації впливатимуть на обсяг фінансування, але основним інструментом регулювання залишається формула розподілу коштів Фонду загальної діяльності.

Аби реалізувати розподіл державного фінансування на підставі формули, будуть необхідні дані про працевлаштування випускників закладів вищої освіти, тому законопроект передбачає запуск системи автоматизованого моніторингу працевлаштування випускників, методологію якої має розробити МОН, а затвердити - Кабмін.

Видатки Фонду розвитку вищої освіти будуть спрямовані на: 1) розвиток інфраструктури вишів; 2) розбудову та функціонування центрів досконалості у

вишах; 3) проекти сприяння розвитку вищої освіти і науки. Видатки фонду розвитку мають становити не менше 10 % від загальних видатків на вищу освіту. Ці кошти розподілятимуться між вишами за конкурсом, положення про який та склад затверджуватиме Кабмін [26].

Законопроект передбачає можливість створення навчально-дослідницькими закладами вищої освіти центрів досконалості - структурних підрозділів, діяльність яких спрямована на дослідження та створення освітніх програм якісно нового рівня. Для цього центри досконалості отримуватимуть з Фонду розвитку ресурси на інфраструктуру та вищі зарплати, які дозволять залучити фахівців світового рівня.

Передбачено, що Фонд соціальної підтримки включатиме кошти на стипендії, фінансування вищої освіти для пільгових категорій здобувачів та інші види соціальної підтримки здобувачів освіти.

На сьогодні система вищої освіти в Україні відчуває дефіцит фінансових ресурсів для забезпечення ефективної роботи вищих навчальних закладів, передусім якісної підготовки фахівців для національної економіки. Брак бюджетних коштів для фінансування закладів освіти зумовлює необхідність пошуку нових механізмів фінансування. Варто зазначити, що проблема фінансування вищої освіти на сьогодні є однією із актуальних економічних проблем усіх країн світу.

Одним із дієвих механізмів фінансування здобуття вищої освіти визначається кредит. Проте тривають дискусії серед науковців та практиків стосовно економічно обґрунтованих обсягів надання кредитів на освіту. Наприклад, у США представники різних партій (республіканці та демократи) дотримуються діаметрально протилежних точок зору щодо проблеми надання кредитів на здобуття вищої освіти. Зокрема, забезпечення сприятливих умов прямого кредитування студентам зробили частиною своєї передвиборчої платформи демократи.

Фактична відсутність дієвого кредитного механізму фінансування здобуття вищої освіти в Україні актуалізують пошуки науково обґрунтованих шляхів розвитку освітнього кредиту.

Кредит на здобуття вищої освіти надається у різних формах та різними схемами. Проте за своєю економічною природою кредитування вищої освіти має ознаки споживчого кредиту із цільовим характером використання та, як правило, довгострокового [35, с. 64-67].

На сьогодні, згідно із вітчизняним законодавством, для одержання вищої освіти громадяни можуть отримати:

- державний пільговий цільовий кредит;
- споживчий кредит від комерційних банків та небанківських кредитних інституцій.

Порядок державного кредитування здобуття вищої освіти затверджений Постановою Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття професійно-технічної та вищої освіти». Відповідно до згаданої Постанови цільовий пільговий державний кредит для здобуття вищої освіти за денною, вечірньою та заочною формою навчання у вищих навчальних закладах незалежно від форми власності можуть одержати молоді громадяни України віком до 28 років, які успішно склали вступні іспити (на сьогодні ЗНО) або навчаються на будь-якому курсі вищого навчального закладу (одержувачі кредиту). Кредит надається тільки один раз на навчання за однією і тією самою спеціальністю для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, магістра у вищому навчальному закладі, що функціонує на території України.

Відповідно до Постанови, кошти на надання кредитів передбачаються у Державному бюджеті України Міністерством освіти і науки України для оплати навчання у вищих навчальних закладах усіх форм власності, крім комунальної. Розмір кредиту визначається щороку до 1 квітня вищим навчальним закладом державної форми власності виходячи із вартості навчання (за винятком стипендії) відповідно до форми навчання і

затверджується центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад.

Збільшення частки коштів студентів у фінансуванні навчання, що спостерігається у світі, потребує формування нової системи надання фінансової допомоги студентам. Серед всіх механізмів такої допомоги концепції людського капіталу найбільше відповідає освітній кредит, а серед механізмів кредитування найбільш ефективною і справедливою формою фінансової підтримки студентів визнаються кредити, що залежать від доходу. У різних країнах стали створюватися системи освітнього кредитного ринку для фінансування витрат студентів на навчання та проживання шляхом надання спеціальних позик для студентів. Вони по суті стали альтернативою державним освітнім субсидіям (грантам), з одного боку, і приватному освітньому кредиту, з іншого [42, с. 647-653].

Державний освітній кредит має переваги перед приватним освітнім кредитом. Це пов'язано з тим, що існують соціальні вигоди від освіти, що формують основу державної участі у фінансуванні освіти у формі пільгового кредитування студентів (наприклад, безвідсоткового, за низькою відсотковою ставкою, без забезпечення у формі матеріальних чи фінансових активів). Для приватних кредитних установ людський капітал не є достатнім забезпеченням, що ускладнює і здорожує отримання приватного освітнього кредиту, але визнається таким для державного освітнього кредиту, так як держава має вигоди від розвитку системи вищої освіти.

Обмеження на розвиток приватного освітнього кредиту виникають через недосконалість ринку капіталів: асиметрії інформації і високого морального ризику кредитора. Асиметрія інформації обумовлена неможливістю визначення здібностей до навчання та істинних намірів студента-позичальника кредиту. Виникає ситуація морального ризику несумлінності поведінки особи, що взяв кредит. Цей моральний ризик кредитор перекладає на позичальника через підвищення процентної ставки. У результаті доступність кредиту знижується.

Державний освітній кредит дозволяє розширити платоспроможний попит населення: забезпечити ВНЗ стійке джерело фінансування; створити систему адресної допомоги особам, які бажають отримати якісну освіту, але не мають фінансових можливостей для цього. Для самого учня важливим є і моральний аспект кредитування: освітній кредит дозволяє молодій людині відчувати себе незалежним, не бути тягарем для батьків, так як дає можливість самостійно розплатитися за своє навчання після його завершення і початку трудової діяльності [48, с. 462-464].

Державний освітній кредит є механізмом підтримки приватних інвестицій в освіту з боку домогосподарств. Він покликаний скоротити поточне фінансове навантаження на домогосподарства з оплати навчання та утримання студентів у період навчання. Державний освітній кредит, як і приватний, розширює доступність освіти за рахунок розподілу у часі грошових витрат домогосподарств, покриття витрат на освіту за рахунок майбутніх доходів. На відміну від приватного кредитування він покликаний орієнтуватися не тільки на комерційні, а й на соціальні результати. Менший комерційний результат при цьому покривається зростаючим рівнем освіти населення, більшою впевненістю людей в майбутньому, зростаючими доходами і, як результат, більш високими темпами розвитку країни. Додатковий позитивний ефект якості освіти дає стимулюючий вплив освітніх позик на студентів.

Освітні кредити у розвинених країнах забезпечують:

- стійку модель поведінки домогосподарств у сфері споживання і заощаджень; їхня готовність брати на себе довгострокові боргові зобов'язання, впевненість в отриманні майбутніх доходів, достатніх для поточного споживання і повернення боргів;
- фінансову систему, яка користується довірою населення і держави, що володіє ресурсами, достатніми для здійснення довгострокового кредитування;
- налагоджену систему контролю над поверненням довгострокових зобов'язань, що знижує ризики втрат для фінансового сектора;

– розвиток системи пілг для певних категорій населення, розробленої з урахуванням інтересів суспільного розвитку та забезпечення фінансовими ресурсами держави.

Системи державних позик і субсидій, що діють у різних країнах світу, розглядаються як механізми забезпечення рівного доступу до вищої освіти громадян, які належать до різних верств суспільства [53, с. 193-199].

Система освітнього кредиту дає можливість залучити кошти приватного сектора, подолати обмеженість державних фінансових ресурсів, формує відповідальну поведінку студентів у процесі вибору спеціальності, навчання та подальшого працевлаштування, стимулює підвищення трудової віддачі випускників вузу. Недоліками системи освітнього кредиту є високий ризик неповернення боргу, в основі якого лежить моральний ризик кредитора, що не має адекватних механізмів впливу на позичальника в інтересах цільового і максимально ефективного використання позики (кращого навчання, успішного працевлаштування).

Основною проблемою освітніх кредитів є труднощі забезпечення довгострокової стійкості програм із-за субсидування процентної ставки, високого ризику неповернення позик і високих адміністративних витрат. Недоліки системи освітнього кредиту можна подолати частково заходами організаційного характеру: контролем над успішністю, прийняттям певних схем повернення боргу та ін. Особливу роль у пом'якшенні цих недоліків відіграє субсидування процентної ставки і державні гарантії. Експертами Світового банку виділяються наступні умови підвищення фінансової стійкості програми освітніх кредитів: відповідна маркетингова політика; прозорі критерії для забезпечення адресного розподілу позик; ретельний контроль за академічною успішністю одержувачів позик; продумана процентна політика; ефективний механізм збору платежів з повернення позики; ефективне і стабільне управління.

На користь системи приватного фінансування і підтримки студентів через кредитування свідчать проведення в різних країнах дослідження, які не

підтвердили той факт, що низька плата за навчання та надання грантів сприяють залученню студентів з малозабезпечених сімей. Проблема доступу малозабезпечених сімей до вищої освіти має більш глибокі соціальні корені й прямо не пов'язується з чинними системами фінансування вищої освіти. Отже, завдання розширення доступності навчання повинно вирішуватися іншими методами, зокрема соціальними програмами підтримки малозабезпечених сімей [48, с. 462-464].

Утім, на нашу думку, неможливо проаналізувати ефективність цих бюджетних витрат: які вищі навчальні заклади отримували із державного бюджету в рамках кредитування навчання, а також проаналізувати персональний склад одержувачів кредитів. Тобто доцільно забезпечити прозорість державного кредитування здобуття вищої освіти з метою уникнення нецільового витрачання бюджетних коштів.

Стосовно кредитування здобуття вищої освіти з боку комерційних банків, слід зазначити, що спеціальних довгострокових кредитів на навчання не існує. Ті банківські продукти, які пропонуються як кредит на освіту, є звичайними споживчими кредитами. Натомість можна взяти звичайний споживчий кредит на навчання як із заставою, так і без. Відсотки за такими кредитами нічим не відрізняються від ставок на інші споживчі кредити.

2.2. Правові аспекти фінансування навчальних закладів з альтернативних джерел

Зменшення державою витрат на вищу освіту, яке відбувається протягом останніх років примушує їх для здійснення своєї діяльності збільшувати частку позабюджетного фінансування у загальному обсязі витрат. За рахунок позабюджетних коштів фінансується значна частина витрат на оплату праці науково-педагогічних працівників, придбання навчальної та методичної літератури, оплату поточних господарських потреб, послуги зв'язку, витрати на

відрядження тощо. Чинниками, які впливають на підвищення значущості позабюджетних джерел фінансування є:

- скорочення у Державному бюджеті частки витрат на вищу освіту;
- посилення конкуренції серед закладів вищої освіти;
- збільшення вартості товарів і послуг, які необхідні університетам для забезпечення їх статутної діяльності;
- необхідність підвищення оплати праці науково-педагогічних працівників.

Згідно Бюджетного кодексу України, складовими частинами спеціального фонду бюджету є:

1) доходи бюджету (включаючи власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування;

2) видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету (у тому числі власних надходжень бюджетних установ);

3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету з визначенням цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету);

4) фінансування спеціального фонду бюджету [8].

Власні надходження грошових коштів закладів вищої освіти одержуються додатково до коштів загального фонду бюджету і долучаються до спеціального фонду їх бюджету. Структура його формування схематично зображена на рис. 2.1.

Отже, залучення позабюджетних коштів, зокрема, шляхом встановлення установами та закладами освіти платності навчання, підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та надання додаткових освітніх платних послуг є однією із основних передумов зміцнення фінансового стану освітніх установ.

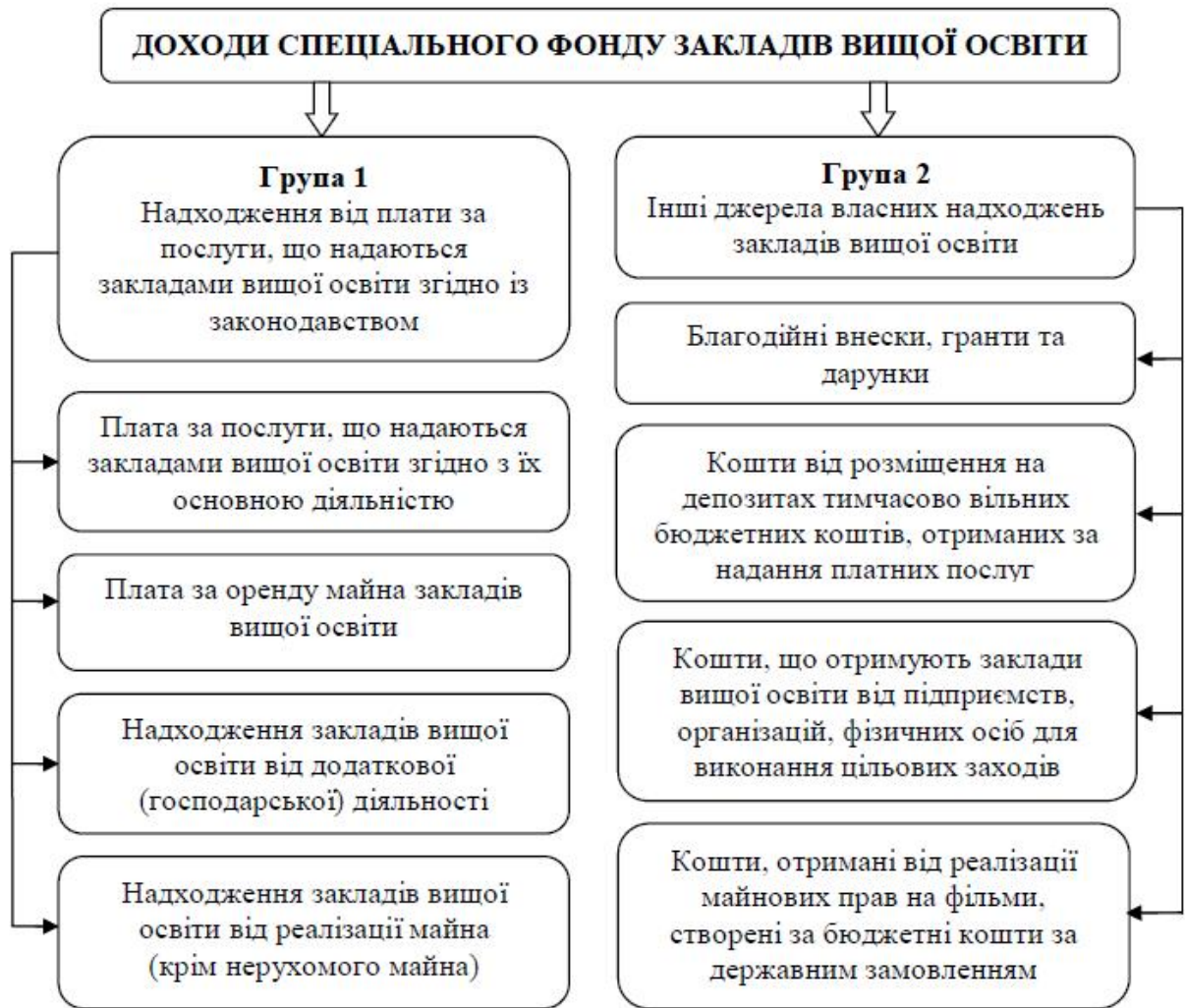

Рис. 2.1. Структура формування спеціального фонду закладів вищої освіти

Наочну картину щодо пріоритетності освіти і науки, «збільшення» державних інвестицій у потенціальну національну еліту та в науково-технологічний прорив дає порівняння бюджетного фінансування вищої освіти у 2018 та 2019 роках. Згідно Закону України «Про державний бюджет України на 2018 рік» на фінансування Міністерства освіти і науки України було виділено 95,47 млрд. грн., що на 10,04 млрд. грн. більше, ніж у 2017 році. Розподіл цих коштів дає уявлення не лише про частку, спрямовану на підготовку потенційної національної еліти, але і про майбутні якості та компетенції «еліти» як результат таких інвестицій.

Рис. 2.2. Фінансування МОН України в 2018 р.

Як бачимо, найбільша частина коштів – субвенція місцевим бюджетам, що зумовлено, зокрема, стартом повномасштабної реформи шкільної освіти. Тож шкільна реформа має певну фінансову підтримку. На підготовку кадрів у ВНЗ, включаючи забезпечення діяльності їхніх баз практики, виділено майже в 2,5 разів менше. Кабінет Міністрів скорочує обсяг державного замовлення, однак навіть ті місця, що залишаються, фінансуються недостатньо. На методичне та матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів, на наукові і науково-технічні розробки виділені мізерні суми. Видатки на наукові дослідження і розробки у розмірі 0,27 % ВВП, на думку Міністра освіти і науки України Лілії Гриневич, є недостатніми. Вихід міністр бачить у грантовому фінансуванні вчених. Звичайно, університети і окремі науковці активізувались у пошуку грантових коштів для реалізації окремих проектів. Однак відсутність державної політики реформування вищої освіти, розвитку науки і її фінансової підтримки не може компенсуватись зусиллями університетів та донорів [57].

23 листопада 2018 року Верховна Рада прийняла Державний бюджет на 2019 рік, який був представлений урядом як «Бюджет розбудови країни». Вочевидь, розбудова країни не можлива без розбудови вищої освіти. Тож варто

порівняти показники бюджету поточного року та видатки на розвиток вищої освіти у «Бюджеті розбудови країни».

Рис. 2.3. Фінансування МОН України в 2019 р.

Як бачимо, збільшення фінансування по визначених статтях витрат на розвиток вищої освіти не можна вважати навіть символічним. Якщо врахувати темпи інфляції у 2018 році та навіть вкрай оптимістичний прогноз на наступний бюджетний рік на рівні 7,4%, стає зрозуміло, що вона фактично вже «з'їла» вельми скромні додаткові видатки. Тож розвиток країни і надалі відбуватиметься без розвитку вищої освіти.

Згідно п. 12 прикінцевих положень Проекту, підготовленого до другого читання відповідно до Бюджетних висновків Верховної Ради, Кабінет Міністрів України має вжити заходів щодо забезпечення автономізації вищих навчальних закладів, здійснити перегляд нормативів чисельності студентів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у закладах вищої освіти III – IV рівня акредитації державної форми власності з метою їх збільшення. Як бачимо, заходи спрямовані на подальше зменшення фінансування вищої освіти. Тож впровадження таких фінансових важелів зводить реформування вищої освіти до застосування принципу «виживе, то виживе, а помре – так помре». Відповідно, ВНЗ змушені розробляти стратегії виживання. Збільшення

автономії на фоні фінансової скрути має наслідком жорстку економію на навчальному процесі. Дослідження окремих аспектів функціонування ВНЗ в сучасних умовах дає деякі уявлення про реальні наслідки поєднання стратегій виживання із реформаторськими намірами влади.

Інвестор, вкладаючи кошти, орієнтується на досягнення чітко визначеного результату. Відповідно, розуміє не лише кількісні та якісні його параметри, але і дистанцію відриву реальних поточних показників від бажаних і прогнозованих на майбутнє. Держава, яка реформує вищу освіту і прагне забезпечити її якісно новий рівень, мала б, передусім, відштовхуватись від наявних показників якості та інвестувати у її підвищення. До прямих індикаторів якості можна віднести рівень академічного шахрайства, корупції, оцінку рівня якості студентами, випускниками і роботодавцями. Важливим непрямим індикатором стає стрімке збільшення кількості випускників шкіл, що їдуть на навчання за кордон. Якщо у 2008 році здобували освіту у європейських країнах біля 18 тисяч українців, у 2013 – біля 30-ти тисяч, то у 2017 році їх кількість сягнула 70-ти тисяч. Вочевидь, низька якість української вищої освіти у поєднанні із високою вартістю – одна із ключових причин. До того ж, сучасна політика урядів східноєвропейських та балтійських країн спрямована на залучення української молоді до своїх університетів. Тож порожні університетські аудиторії, втрата інтелектуального потенціалу та трудового ресурсу вже відчуються як реальність [58].

Збільшення масштабів академічного шахрайства у поєднанні із зміцненням традицій симуляції освітнього процесу – головний чинник подальшого стрімкого руйнування системи вищої освіти. Аналіз результатів досліджень «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку» та «Реформи вищої школи України в оцінках учасників освітнього процесу», проведених харківськими соціологами у 2014-2016 рр., а також, вивчення змісту звіту «Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті: Україна 2017» дає цілком конкретне уявлення про масштаби

академічного шахрайства у системі вищої освіти, відповідно, і про якість та компетенції «потенційної національної еліти».

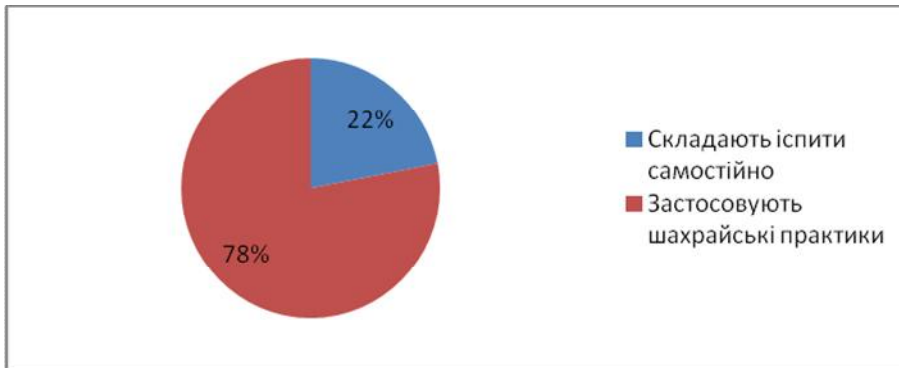

Рис. 2.4. Рівень академічного шахрайства при складанні іспитів (оцінки студентів)

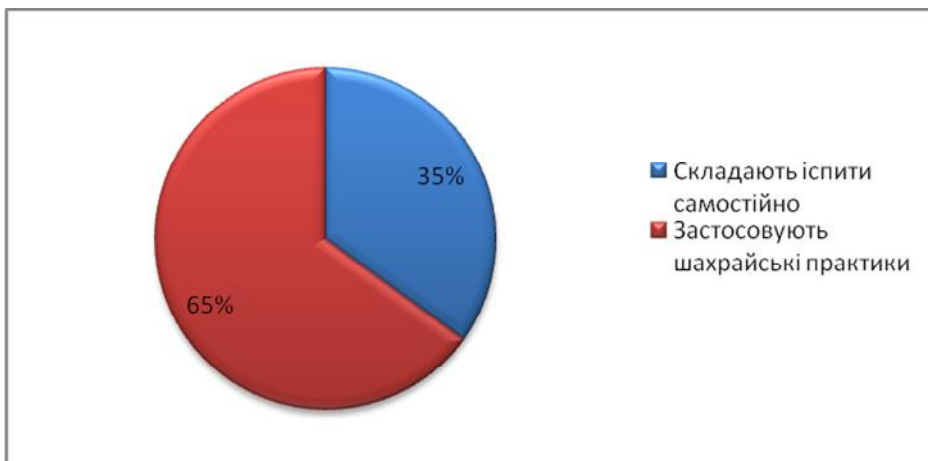

Рис. 2.5. Рівень академічного шахрайства при складанні іспитів (оцінки викладачів)

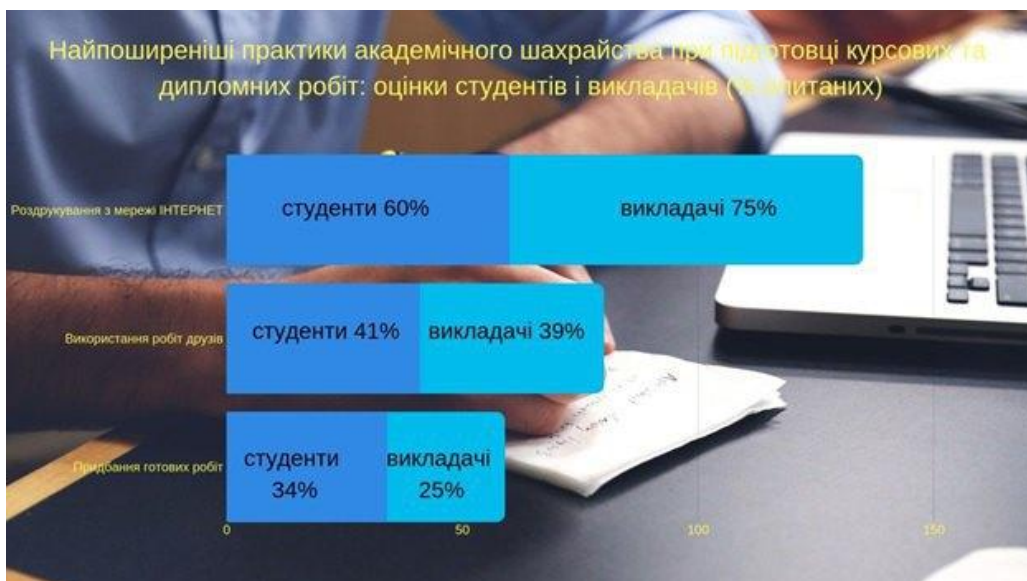

Рис. 2.6. Найпоширеніші практики академічного шахрайства при підготовці курсових та дипломних робіт

Якщо 93% студентів визнають використання ними різних форм академічного шахрайства, і цей факт, у дещо менших масштабах, підтверджують викладачі, це означає фактичну легалізацію тотальної академічної недоброчесності на рівні ВНЗ. Якщо профільне міністерство не докладає реальних зусиль для вирішення проблеми, вочевидь, легалізація відбулась і на рівні держави [59].

У західних країнах академічна недоброчесність і невідповідність рівня знань студентів встановленим критеріям – однозначна підстава для відрахування з університету. Варто згадати хоча б випадок відрахування із Гарвардського університету 60-ти студентів за списування на іспиті. Згідно висновку університету, студенти «могли неналежним чином готувати відповіді спільно або використовувати заготовки своїх товаришів». Для університету США нормальною виглядає ситуація, коли зі 138-ми зарахованих на перший курс студентів дипломи отримують 29. В університетах ФРН відсів сягає третини при тому, що абітурієнти проходять жорсткий відбір на етапі вступу. В Україні, внаслідок постійного скорочення фінансування, ключовим завданням ВНЗ стало дбайливе збереження контингенту. Випадки відрахування за неуспішність настільки рідкісні, що у даних Державної служби статистики України цей показник навіть не відображається. Відповідно, місія українських ВНЗ впевнено трансформується у напрямку підготовки «потенційно шахрайської еліти». Держава, хоча і надто скромно, але все ж інвестує у виконання цієї місії замість того, щоб інвестувати у підвищення якості в достатніх обсягах.

Одна із головних статей економії на вищій освіті - заробітна плата викладачів. Складові економії: фактичне заморожування заробітної плати; зведення до мінімуму аудиторного часу; фактичне усунення і раніше незначних за обсягом часу форм індивідуальної та консультаційної роботи;

ліквідація більшості форм проміжного контролю знань; зведення до суто формального заходу іспиту як форми підсумкового контролю; неоплачуваний робочий час викладача на проведення повторних іспитів; масове і вчасне настання у викладачів «сімейних обставин», внаслідок чого вони йдуть у неоплачувану відпустку, найчастіше під час канікул та ін. Ці засоби економії відображаються не лише на мотивації викладачів, а перш за все, на рівні і якості знань студентів [49, с. 488-491].

Чинний Закон України «Про вищу освіту» передбачає фінансування ВНЗ з кількох джерел. По-перше, за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством (ст. 71). Як бачимо, держава не надто щедро фінансує вищу освіту і наукові дослідження. Пошук інших джерел в сучасних умовах виглядає вкрай проблематичним, а залучені кошти донорів не вирішують проблему навіть найменшою мірою. По-друге, за рахунок надання платних послуг фізичним та юридичним особам, як основного статутного виду діяльності, за умови забезпечення належного рівня якості цих послуг (ст. 73). Однак «належний рівень», зокрема і внаслідок дії розглянутих факторів, виглядає як неналежний. Проте у ВНЗ простежується чітка тенденція до розширення спектру платних послуг, в тому числі і за рахунок перекриття платними послугами «прогалин» у навчальному процесі. Реальні додаткові послуги, як правило, не мають великого попиту внаслідок збідніння суспільства. «Латання дірок» та переведення академічних заборгованостей студентів у площину реалізації платних послуг навчальними закладами призводить до подальшого зниження якості навчального процесу. Таким чином, сучасні механізми і розміри фінансування ставлять вузи перед необхідністю пошуку шляхів виживання. Вживання виявляється несумісним із підвищенням якості освітніх послуг.

У більшості промислово розвинених країн, у країнах Азії і Африки фінансування освіти здійснюється на основі оцінювання витрат на вході освітньої системи. Таке фінансування вимагає, щоб, спираючись на методи,

нормативи та засоби визначення витрат, можна було б планувати і здійснювати фінансування конкретних ВНЗ і програм.

При цьому методологія, яка використовується для розрахунку вартостей, є важливим стимулом для навчальних закладів. Договірне фінансування передбачає, що держава фінансує ВНЗ на договірній основі з урахуванням державної стратегії економічного розвитку. При такому типі фінансування прийняття рішень не залежить від специфічних характеристик ВНЗ (наприклад, кількості прийнятих студентів), а більше в основному визначається політичними відносинами між державою і ВНЗ. Основною особливістю договірного фінансування є те, що рівень фондів, який виділяється, мало пов'язаний з видами діяльності ВНЗ. Різні зміни, наприклад, збільшення приходу, не обов'язково призводять до відповідного збільшення бюджету.

Принциповим недоліком такого типу фінансування є те, що воно не здатне реагувати на запити ринку робочої сили, попит і пропозицію на ринку праці. Жодні договори або наростаючі бюджети не здатні подати ВНЗ сигнал про це. У цілому при такій системі практично неможливо побудувати механізм, що відповідає за практичну доцільність. Зростання кількості безробітних випускників ВНЗ є симптомом цієї проблеми [23].

Практично всі країни, що використовують договірне фінансування, нав'язують високі рівні обмежень університетам. Зокрема, це полягає і в тому, що ВНЗ з договірними бюджетами не використовують плату студентів за навчання і, в принципі, орієнтовані винятково на державне фінансування. Договірне фінансування в основному притаманне країнам, що розвиваються і лише іноді в розвинених.

Таким чином, формування і розвиток позабюджетних джерел надходження коштів до закладів вищої освіти допоможе створити сприятливі передумови для реалізації цілей і завдань формування ефективних економічних відносин у галузі вищої освіти та є одним з найбільш ефективних інструментів управління їх фінансовими ресурсами. Створюючи умови для підвищення ефективності їх діяльності і здатності самостійно функціонувати в умовах

ринкової економіки, вони сприяють розширенню економічної самостійності та автономії закладів вищої освіти.

2.3. Державне регулювання оплати праці науково-педагогічного персоналу та її вплив на розвиток вищої освіти

Нарахуванню зарплати передують тарифікація викладача, тобто визначення його тарифного розряду й окладу. Цей процес урегульовує законодавство:

- наказ МОН “Про впорядкування умов оплати праці...” від 26.09.2005 № 557 (далі – Наказ № 557);
- Інструкція про оплату праці та розміри ставок заробітної плати професорсько-викладацького складу ВНЗ, затверджена наказом МОН від 02.04.1993 № 90 (далі – Інструкція № 90, застосовується у частині, що не протирічить Наказу № 557);
- Перелік посад педагогічних та науково-педагогічних працівників, затверджений наказом КМУ від 14.06.2000 № 963 (далі – Перелік № 963);
- “Єдина тарифна сітка...” — додаток 1 до постанови КМУ від 30.08.2002 № 1298 (далі – Постанова № 1298);
- постанова КМУ “Про підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників” від 23.01.2019 № 36 (далі – Постанова № 36);
- Закон “Про вищу освіту” від 01.07.2014 № 1556 (далі – Закон № 1556);
- Закон “Про освіту” від 05.09.2017 № 2145 (далі – Закон № 2145);
- внутрішня нормативка закладу освіти (колективний договір, трудовий договір, контракт) [58].

Кабінетом Міністрів України прийнято постанову від 23.01.2019 № 36 «Про підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників», згідно з якою з 1 січня 2019 року підвищуються на 11% посадові оклади науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, перелік посад яких затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. №

963 «Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників».

Згідно з постановою КМУ № 963 до науково-педагогічних працівників віднесено такі посади: керівник (ректор, президент тощо), заступник керівника (перший проректор, проректор, перший віце-президент, віце-президент), діяльність якого безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом, керівник філіалу, заступники керівника філіалу (діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом), керівник закладу післядипломної освіти для осіб з вищою освітою (у тому числі з освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста), обов'язковість підвищення кваліфікації яких передбачена законом, його заступники (діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом), завідувач кафедру - професор, професор, доцент, старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист, провідний концертмейстер, концертмейстер, декан, заступник декана, керівник навчально-наукового інституту у складі вищого навчального закладу IV рівня акредитації, його заступники (діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом), вчений секретар, завідувач: докторантурою, аспірантурою, ординатурою, інтернатурою, підготовчим відділенням.

При цьому варто зазначити, що відповідно до пункту 3 частини 1 статті 28 Закону України «Про вищу освіту» до закладів вищої освіти, крім університетів, академій, інститутів, належать також коледжі.

Згідно з пунктом 12.1 частини 2 розділу XV «Прикінцеві та перехідні положення» закону «Про вищу освіту» коледжі (у тому числі коледжі як структурні підрозділи університетів, академій, інститутів), які отримали ліцензію на підготовку фахівців ступеня молодшого бакалавра або ступеня бакалавра, включають до свого штатного розпису відповідні посади науково-педагогічних працівників.

На науково-педагогічних працівників таких коледжів та осіб, які здобувають у них вищу освіту ступеня молодшого бакалавра чи бакалавра,

поширюються умови оплати праці, пенсійного забезпечення, норми педагогічного навантаження, норми стипендіального забезпечення на рівні закладів вищої освіти III - IV рівнів акредитації. Педагогічні працівники цих коледжів, які відповідають вимогам цього Закону до науково-педагогічних працівників та забезпечують підготовку фахівців ступеня молодшого бакалавра або бакалавра, отримують статус науково-педагогічних працівників і переводяться на відповідні науково-педагогічні посади з початку реалізації відповідної освітньої програми або з 1 вересня 2017 року, якщо освітня програма підготовки фахівців ступеня бакалавра вже реалізується [59].

Необхідно також урахувати, що відповідно до примітки 1 Додатку 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 30.08.2002 № 1298, з урахуванням змін, внесених зокрема постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1037 «Про оплату праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» та примітки 1 до Додатку 1 до наказу Міністерства освіти і науки України від 26.09.2005 № 557 з урахуванням змін, внесених зокрема наказом від 20.01.2017 № 81, посадові оклади науково-педагогічних працівників, як і всіх решти працівників бюджетної сфери, розраховуються виходячи з розміру посадового окладу (тарифної ставки) працівника 1 тарифного розряду, встановленого у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня календарного року, тобто 1921 гривні. Такий його розмір з 1 січня 2019 року затверджено статтею 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік».

Згідно з приміткою 2 до Додатку 1 до наказу № 557 посадові оклади (тарифні ставки) за розрядами ЄТС визначаються шляхом множення окладу працівника 1 тарифного розряду на відповідний тарифний коефіцієнт. У разі, коли посадовий оклад визначений у гривнях з копійками, цифри до 0,5 – відкидаються, від 0,5 і вище – заокруглюються до однієї гривні.

Тому з 1 січня 2019 року розміри посадових окладів науково-педагогічних працівників визначаються з шляхом множення розміру тарифного коефіцієнта, встановленого за відповідною посадою, на 1921

гривню з відповідним їх заокругленням та ще підвищуються на 11% згідно з постановою КМУ № 36. Загальний розмір підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників складає з 1 січня поточного року 21%.

Відповідно до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 30.08.2002 № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» посадові оклади проректорів встановлюються на 5 - 15 %, головних бухгалтерів – на 10 - 30 %, помічників керівників – на 30 - 40 % нижче ніж посадовий оклад відповідного керівника, визначений за схемами тарифних розрядів, затвердженими цією постановою.

Підвищення розміру ставок погодинної оплати заробітної плати праці працівників усіх галузей економіки за проведення навчальних занять постановою Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 № 36 не передбачено.

Законом “Про освіту” передбачено поетапне (до 2023 року) щорічне збільшення розмірів посадових окладів педагогічних працівників найнижчої кваліфікаційної категорії до чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, найменший посадовий оклад науково-педагогічного працівника при цьому встановлюється на 25 відсотків вище від посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії [2].

Зазначається, що постанова уряду започатковує виконання положень вищезгаданих законів з 2020 року і передбачає таке збільшення оплати праці педагогічним, науково-педагогічним та науковим працівникам закладів і установ освіти і науки до 2023 року.

Згідно з документом, найменший розмір посадового окладу (ставки заробітної плати) педагогічного працівника з 1 січня 2020 р. становитиме 2,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня 2020 р.

З 1 січня 2021 р. — 3 розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня 2021 р.;

з 1 січня 2022 р. — 3,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня 2022 р.;

з 1 січня 2023 р. — 4 розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня 2023 року.

Водночас зазначається що відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” посадові оклади наукових працівників встановлюються виходячи з розрахунку посадового окладу молодшого наукового співробітника, встановленого на рівні не нижче подвійної середньої заробітної плати у промисловості в цілому по Україні.

Кабмін постановою від 10.07.2019 р. № 822 визначив механізм поетапного збільшення розмірів оплати праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів освіти і науки починаючи з 2020 року (до 2023 року).

Так, найменший розмір посадового окладу (ставки зарплати) педагогічного працівника з 01.01.2020 р. становить 2,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 01.01.2020 р.

Крім того, постановою № 822 затверджено:

- схему посадових окладів (ставок зарплати) педагогічних працівників на період до 2023 року — застосовується з 01.01.2020 р.;
- схему посадових окладів науково-педагогічних працівників на період до 2023 року та схему посадових окладів керівних, наукових та інших працівників (які проводять наукові і науково-технічні розробки) науково-дослідних інститутів (центрів), їх філіалів, інших наукових установ і організацій, науково-дослідних частин закладів вищої освіти та науково-дослідних інститутів у складі закладів вищої освіти, науково-дослідних секторів, проблемних науково-дослідних лабораторій у складі закладів вищої освіти на період до 2023 року — застосовується з 01.09.2020 р. [58]

МОН доручено переглянути свої нормативно-правові акти щодо оплати праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників з урахуванням положень цієї постанови та специфіки і характеру роботи працівників установ, закладів освіти і науки, тож наказ МОН від 26.09.2005 р. № 557 зазнає змін.

Постановою також затверджуються схеми посадових окладів (ставок заробітної плати) педагогічних працівників на період до 2023 року та схеми посадових окладів науково-педагогічних працівників на період до 2023 року.

2.4. Досвід фінансування вищих навчальних закладів у США

Історія еволюції форм та принципів фінансування вищої освіти в США представляє практичний інтерес для України, де ще не сформувався єдиний підхід до цієї проблеми як на рівні держави, так і окремих ВНЗ.

В історії вищої освіти США минулого сторіччя десятиріччя з середини 50-х до середини 60-х років було «золотою ерою» для зростання кількості коледжів та університетів. Потік коштів з державних та приватних джерел уможливив зростання кількості студентів, розширення функцій університетів тощо. Відкрилися можливості вдосконалення матеріальної бази та залучення кращих професорів. Сталося це тому, що збільшилася кількість абітурієнтів. У кінці цього періоду «буму» вищої освіти викладачі стали більше уваги приділяти управлінню закладами, а студенти – відповідності програм своїм потребам.

З початку 70-х років усе частіше поставало питання «а хто платитиме», адже проблема планування та реформування, ролі й напрямів розвитку все більше залежала від фінансової ситуації в навчальному закладі.

У 1980-90-х рр. прийом у вищі заклади освіти зменшився на 10-20%. Менша кількість студентів означає більші витрати на 1 студента, що, у свою чергу, потребує підвищення плати за навчання, більших субсидій держави на студента, чи навпаки, зменшення витрат на товари й послуги, яких потребують коледжі та університети.

Одним із чинників, що впливають на зарахування студента до університету чи коледжу, є його фінансова спроможність. Адже програми навчання іноземних студентів у США, як, зрештою, і в багатьох інших країнах, є свого роду великим комерційним проектом.

Навчання в американському університеті чи коледжі є доволі дорогим з огляду на економічний стан пересічного українця. Адже вартість одного року навчання складає від 15000 до 40000 доларів США [10].

Вартість навчання залежить від багатьох чинників – регіону, рейтингу навчального закладу, навчальної програми тощо. Американські університети та коледжі можуть надавати фінансову допомогу студентам в різноманітних формах. Це можуть бути гранти, стипендії, часткове чи повне звільнення від сплати вартості навчання.

Форми такої допомоги можуть залежати від багатьох чинників, однак загальний розмір пакету фінансової допомоги зазвичай залежить від того рівня, на якому навчається студент – переддипломного чи дипломного.

Багато університетів та коледжів США пропонують своїм студентам ще одну форму фінансової допомоги – позики. Кошти на позики надходять від приватних, контрольованих коледжами чи університетами фондів або, що буває рідше, від фінансових установ. Деякі схеми позик вимагають, щоб громадянин чи постійний мешканець США був співгарантом повернення позики.

Поступове впровадження ринкових відносин у сферу вищої освіти США супроводжувалося такими процесами: спочатку – підвищення конкурентоспроможності та якості вищої освіти, оформлення й наповнення альтернативних каналів фінансування, а вже потім – зменшення коштів державної підтримки.

Кошти, доступні для коледжів та університетів, надходять з таких фіксованих джерел, як державні надходження, приватні пожертви, дари чи різноманітні "прибутки" від індивідуальних програм кожного закладу. На сьогодні багато державних закладів стають менш залежними від державних надходжень, діють як приватні установи.

Оскільки заклади все менше і менше залежать від фіксованих доходів, виникає необхідність концентрації уваги на отриманні грошей від таких видів діяльності, як різні форми навчання та дослідження.

Д. Найт називає чотири основні джерела прибутку університетів: уряд, студенти, подарунки, пожертви. Пропорція між ними варіюється залежно від того, кому надається допомога - приватним чи державним закладам. Розглянемо більш докладно ці основні джерела фінансування [21, с. 9-17].

Плата за навчання - важливе джерело надходжень для коледжів та університетів. До Другої світової війни вона становила приблизно 1/4 доходів (і витрат) коледжів та університетів. Оскільки після Другої світової витрати різко зросли, плата за навчання також піднялася. До 1949-1950 рр. плата студентів становила приблизно 17% надходжень коледжів та університетів. З 50-х років частка плати за навчання збільшилася майже до частки зростаючих витрат (у деяких закладах плата була вища за витрати). На початку 60-х років у приватних закладах вона зростала швидше, ніж у державних. З 70-х років державні навчальні заклади все збільшували плату за навчання. У період з 1971-1972 по 2002-2003 рр. щорічна плата за навчання зросла з 840 дол. до 1735 дол. у державних 2-річних коледжах та з 7966 дол. до 18273 дол. у приватних 4-річних коледжах. Федеральний уряд витрачав понад 100 млрд. дол. щороку на допомогу студентам, до того ж елітні університети намагалися субсидувати бідніших студентів. Так, дослідження прийому до коледжів США показує, що у 2001-2002 рр. студенти з сімей із середнім рівнем доходу платили лише 34% "повної" ціни за навчання.

Однак академічна інфляція є проблемою. Елітні коледжі мало переймаються платою за навчання, навпаки, вони змагаються за "дорогі аксесуари", наприклад - запрошують "зіркових" професорів, будують спортзали, які є справжніми витворами мистецтва тощо і, таким чином, збільшують плату. Державні університети, які надають можливість непривілейованим студентам отримати вищу освіту, змушені підвищувати ціну за навчання в результаті постійного пресингу державного фінансування. Середня плата за навчання в державних університетах зросла на 10,5% у 2008 р.

У США періоду колоніалізму (і пізніше) освіта трактувалася переважно як функція батьків та церкви. Наприкінці XVIII - на початку XIX ст. федеральний уряд підтверджує відповідальність за освіту тих, хто проживає на території країни під спеціальною юрисдикцією (воєнні пости, резервації індіанців, національні парки та периферійні володіння).

Історично важливість федеральної ролі в освіті зростала постійно, оскільки освіта набувала всезростаючої ваги як чинник національної безпеки та прогресу і, навіть як фактор виживання "вільного народу" США [28, с. 90-98].

Згідно з Конституцією освіта в США розвивалася переважно як функція штату та місцевого уряду й недержавних організацій та агенцій. Федеральний уряд ініціював дві освітні політики, а саме, по-перше, оперування власне освітніми програмами та, по-друге, допомогу штатам та територіям у фінансуванні середньої та вищої освіти (тобто, фактично, їх розвитку).

Сьогодні федеральний уряд відіграє мінімальну роль у вищій освіті. США не мають центрального плану розвитку університетів. Викладачі вищих навчальних закладів не є державними службовцями (як у Франції та Німеччині). Уряд штатів, у свою чергу, несе принципову відповідальність за фінансування дій вищої освіти і, таким чином, за формування політики сьогодення і майбутнього галузі в межах штату.

Як правило, державні заклади вищої освіти отримують невелику допомогу від місцевого уряду. Фінансування штатом вищої освіти - складний комплекс різних видів діяльності, який передбачає врахування суперечливих конкуруючих інтересів, багатогранних проблем.

За останні 15 років федеральний уряд та багато штатів США встановили декілька категорій програм фінансування, які відповідають потребам різних соціальних груп (наприклад, програми для інвалідів, недієздатних, для кого англійська мова є не рідною тощо).

Натомість, університети мають широке коло "патронів", починаючи з уряду штату і далі - релігійні організації, студенти, які платять за свою освіту, щедрі філантропи.

Традиція філантропії має міцне історичне підґрунтя в США і зберігається в наші дні. За часів Великої депресії 1930-х років пожертвування становили більшу частку прибутку вищої освіти ніж будь-коли - близько 15%. Дари та гранти (як корпоративні, так й індивідуальні) зросли майже втричі за останні десять років. Так, у фіскальному 2009 р. приватні донори надали 24,4 млрд. дол. університетам.

Університети традиційно приймали пожертвування в межах спеціальних цілей та сфер дослідження. Звичайно, університети можуть відмовитися від дарів, якщо вони не збігаються з їхніми планами та можливостями. Це буває у випадку, коли заклад не може дозволити собі виконання діяльності, якої вимагає донор, наприклад, йому бракує персоналу або бібліотечних ресурсів для того, щоб розпочати нову діяльність. Оскільки саме донори вирішують, яку діяльність вони будуть підтримувати, університети зазнають від них величезного впливу. Як правило, університети обережні з сумнівними джерелами - фондами, чий кошти надійшли з аморальних джерел чи такими, які функціонують всупереч загальновизнаним цілям у громаді [33, с. 64-67].

Ще одним видом дарів є добровільні дари від випускників, друзів та корпорацій. Вони використовуються з різними цілями: як стипендії, які є допомогою студентам (не коледжам) і становлять близько 20% прибутків вищої освіти. Єдина загроза - це те, що вони є нестабільним джерелом, не можна розраховувати на них як на основу майбутніх доходів вищої освіти. Не можна наймати викладачів та вводити нові програми, спираючись лише на кошти, які, у результаті економічних флуктуацій, можуть взагалі не надійти.

Надання платних послуг не є основним джерелом для вищої освіти, але є важливим для деяких відділів та кафедр. Наприклад, останні укладають угоди на проведення дослідження для державних органів та приватних фірм. Відділи та кафедри надають послуги з тестування для місцевих шкільних округів. Такий вид надходжень використовується, щоб надати відділам та кафедрам більше автономії, незалежності від загального бюджету.

У своєму дослідженні Е.Чейт виділяє заклади, які:

- не перебувають у фінансовій скруті;
- близькі до фінансових труднощів;
- перебувають у фінансовій скруті.

Заклади, які не перебувають у фінансовій скруті, - це такі, в яких очевидні: менші витрати на допомогу студентам; чітко визначені програми; контрольоване розширення; ефективність діяльності; менша залежність від скорочення федеральної підтримки вищої освіти; є резерви для фінансового зростання; сприятливі обставини функціонування; менший вплив від порушень у кемпусі (університетському містечку); високий інтерес громади до того, що відбувається в закладі; тощо [39, с. 95-98].

Заклади, близькі до фінансових труднощів, здійснюють контроль за фінансовою діяльністю, яка характеризується: відстроченням (коли розробка та запровадження нових програм відкладається на пізніший термін, наприклад, програми для випускників, професійні програми, релігійне навчання тощо); "затягуванням поясів", однак, без змін академічної структури чи формату діяльності з метою зберегти фонди через скорочення таких витрат, як постачання та обладнання. Характерними прикладами скорочення діяльності є: скорочення на утримання кампусу - університетського містечка (наприклад, миття вікон лише один раз на рік); скорочення витрат на обладнання та його постачання (наприклад, довший термін використання обладнання), на подорожі; скорочення коштів на експериментальні програми; скорочення позапрограмної діяльності; скорочення допомоги студентам та спеціальним групам набору; обмеження видів комунікації, культурних заходів та послуг студентам (бюджет на публікації, лекції та концерти, служби інформування громадськості, охорону здоров'я, деякі бібліотечні послуги); "заморожування" найму неакадемічних працівників; скорочення зарплати викладачів.

Боротьба за фінансування характеризується тим, що її мета - підняти доходи як шляхом збільшення плати за навчання, так і шляхом лобювання нових надходжень від штатів та залучення приватного бізнесу.

Загалом, зазначені стратегії є спробою більш контрольованого та більш "обізнаного" управління. Здійснення цих заходів сприяє уникненню фінансових труднощів, які виникають у діяльності закладів вищої освіти.

Заклади у фінансовій скрутці передусім характеризуються тим, що мають дефіцит фінансування; зменшують кількість викладачів (шляхом скорочення штатів чи "заморожування" подальшого найму викладачів); зберігають стабільним приєм чи збільшують його, завдяки чому зростає співвідношення "студент-викладач"; скорочують програми, зменшують число курсів, скорочують випускні програми, закривають професійні школи; зменшують число адміністраторів чи не відкривають нових посад у разі їх необхідності; ліквідують/скорочують дослідницькі інститути, скорочують бюджети дослідних центрів, інститутів тощо [47, с. 91-93].

Зазначені процеси дають підстави для висновку, що при фінансуванні вищої школи в Україні в умовах скорочення державного фінансування вищої освіти є сенс широкого використання досвіду США щодо диверсифікації джерел надходження коштів, не обмежуючись по суті двома – державним фінансуванням і коштами приватних осіб (контрактне навчання).

Висновки до розділу 2

Отже, за загальним принципом порядок фінансування закладів освіти визначається на основі джерел фінансування, що залежать, у свою чергу, від форми власності навчального закладу. Варто констатувати той факт, що абсолютна більшість видатків на систему освіти здійснюється місцевими бюджетами. Аналіз норм чинного законодавства дає підстави для висновку, що фінансуванню з Державного бюджету України підлягають навчальні заклади загальної середньої, професійно-технічної освіти, вищі навчальні заклади, установи післядипломної освіти державної форми власності; позашкільні навчальні заклади та заходи з позашкільної роботи з дітьми; інші заклади та заходи в галузі освіти, що забезпечують виконання загальнодержавних

функцій згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України. З місцевих бюджетів законодавець передбачає здійснення фінансування дошкільної освіти; закладів загальної середньої та професійно-технічної освіти; вищої та післядипломної освіти на умовах регіонального замовлення; також позашкільної освіти (заходи республіканського Автономної Республіки Крим, обласного та районного значення з позашкільної роботи з дітьми).

Фактична відсутність дієвого кредитного механізму фінансування здобуття вищої освіти в Україні актуалізують пошуки науково обґрунтованих шляхів розвитку освітнього кредиту.

Таким чином, формування і розвиток позабюджетних джерел надходження коштів до закладів вищої освіти допоможе створити сприятливі передумови для реалізації цілей і завдань формування ефективних економічних відносин у галузі вищої освіти та є одним з найбільш ефективних інструментів управління їх фінансовими ресурсами. Створюючи умови для підвищення ефективності їх діяльності і здатності самостійно функціонувати в умовах ринкової економіки, вони сприяють розширенню економічної самостійності та автономії закладів вищої освіти.

Розділ 3. Стратегічні орієнтири розвитку вищої освіти та удосконалення механізмів її державного регулювання

3.1. Напрямки вдосконалення законодавства про фінансове забезпечення вищих навчальних закладів

Проблема фінансування системи освіти є актуальною протягом останніх десятиліть у зв'язку із недостатніми обсягами коштів, що виділяються державою. В умовах ринкової економіки держава починає переходити від політики всебічної підтримки вищої освіти як суспільного інституту, який забезпечує освітній, науковий і культурний розвиток країни до визначення себе як замовника і покупця освітніх і наукових послуг навчальних закладів. В Україні застосовується механізм змішаного фінансування освітніх закладів, який заснований на поєднанні моделей оцінки освітніх послуг, що базуються на їх попиті та нормативній собівартості.

Нормативно-правовими актами визначено, що фінансування підготовки здобувачів вищої освіти в Україні здійснюється:

- за рахунок видатків державного бюджету у державних закладах вищої освіти (державне замовлення) та за рахунок видатків місцевих бюджетів у державних та комунальних закладах вищої освіти (регіональне замовлення);

- за рахунок цільових пільгових державних кредитів. Отримання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти здійснюється відповідно до Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 2003 року No 916;

- за ваучерами;

- за кошти фізичних та/або юридичних осіб (на умовах договору) [49, с. 488-191].

Така система є ефективною у короткостроковій перспективі, бо забезпечує гнучке і оперативне управління обсягом коштів на розвиток освіти,

відображаючи, як поточну структуру бюджетних пріоритетів, так і доступність фінансових ресурсів для держави. Однак у довгостроковій перспективі подібний механізм має істотні недоліки – жорсткий зв'язок між доходами бюджету та обсягом фінансування знижує ступінь стабільності фінансового забезпечення освіти, а у деяких випадках призводить до порушень у функціонуванні налагоджених механізмів її фінансування. Удосконалення механізму бюджетного фінансування системи вищої освіти передбачає дослідження не тільки проблем, пов'язаних із структурою бюджетних витрат та їх цільовим витрачанням, а й об'єктивної оцінки якості освітніх послуг. Зміна пріоритетів держави в освітній діяльності неминуче відображається на появі нових механізмів фінансування освіти, до яких можна віднести:

- по-перше, впровадження конкурентних процедур розподілу державного замовлення між освітніми установами;

- по-друге, доповнення джерел фінансування підприємств освітньої галузі коштами, отриманими від ефективного використання матеріально-технічних ресурсів, якими володіють навчальні заклади;

- по-третє, всебічна фінансова підтримка студентів та податкові пільги, що стимулюють інвестиції (кредитування) у сферу освіти [31, с. 195-201].

Результатом цього стало застосування нових принципів фінансування та зниження динаміки виділення бюджетних коштів для підготовки кваліфікованих фахівців. В умовах дефіциту бюджетних університети вимушені прийняти на себе повну відповідальність за фінансове забезпечення власної діяльності і використовувати для цього усі наявні можливості для розширення кола зовнішніх споживачів освітніх послуг (рис. 3.1).

Орієнтація системи вітчизняної освіти на більш високий результат вимагає нового підходу до забезпечення якості вищої освіти, критеріїв її оцінки, особливо до організації системи фінансування освітньої та науково-дослідної діяльності. Для його реалізації необхідно на державному рівні встановити зв'язок фінансування та результатів комплексної оцінки діяльності закладів вищої освіти на основі комплексу показників.

Рис. 3.1. Структура формування фінансових ресурсів закладів вищої освіти

Удосконалення системи фінансування вищої освіти має полягати у гармонійному поєднанні існуючих та пошуку і швидкому впровадженні нових ефективних методів і механізмів фінансування освітніх процесів. О. І. Шаров наголошує, що з одного боку, запорукою доступності та швидкого розвитку вищої освіти є публічне фінансування (державне, муніципальне, за рахунок окремого податку тощо). З іншого боку, ефективність та клієнтоорієнтованість є вищими при домінуванні приватного фінансування системи (плата за навчання, благодійні пожертви, замовлення на дослідження тощо). Вибір моделі економічної основи галузі відповідає базовим цінностям суспільства та пріоритетам національної системи державного управління. Отже, реалізація цих напрямків можлива лише за участі основних учасників освітнього процесу – закладів освіти, студентів, їх батьків, держави, роботодавців, суспільства в цілому [27, с. 110-117].

Українські учені зазначають, що здатність закладу освіти шукати та формувати нові додаткові джерела надходжень значною мірою залежить від ступеня автономії університету не лише на фінансовому, але й на кадровому, організаційному та академічному рівнях. Тому рівень автономії визначає

можливості для диверсифікації надходжень з додаткових джерел та значною мірою сприяє ефективному використанню потенціалу закладу вищої освіти та пошуку нових джерел фінансування. Диверсифікація джерел надходжень фінансових ресурсів на рівні державної підтримки відбувається через створення певних умов, за яких надається фінансування. Це може бути: широке впровадження фінансування на конкурсній основі, запровадження методики щодо визначення конкретних показників у формулах фінансового забезпечення; застосування інструментів впливу співфінансування (зокрема, надання державних субсидій тощо); фінансове забезпечення академічних обмінів викладачів і студентів тощо.

На сучасному етапі пошук нових моделей фінансування полягає, перш за все, у застосуванні оптимального співвідношення між державним і приватним фінансуванням системи освіти. Частка державного фінансування змінюється в залежності від економічного становища країни і політики, яка застосовується в освітній сфері. Для підвищення ефективності державної політики у галузі фінансування освіти, передусім, необхідно:

- удосконалити планування витрат на поточний з утримання установ освіти;
- поглиблювати і розвивати самостійність установ освіти у питаннях використання бюджетних коштів, а, особливо, доходів від здійснення додаткових видів діяльності та платних послуг;
- удосконалити систему ціноутворення;
- здійснити заходи з оптимізації оподаткування [22, с. 63-69].

Науковці обґрунтовують наявність двох основних напрямків зміни механізмів державного фінансування вищої освіти в умовах розвитку ринку освітніх послуг:

- формування квазіринків у державному секторі освіти;
- розвиток контрактації в сфері освіти.
- Ці зміни і розвиток освітнього ринку в цілому лише тоді призводять до значного позитивного ефекту, коли виконуються такі умови:

повинна існувати реальна конкуренція між постачальниками освітніх послуг; якщо конкуренція відсутня, то поділ покупця і постачальника освітніх послуг звичайно зводиться до формальності; укладання договору з монополістом, в якого немає достатніх стимулів до пошуку ефективних шляхів надання освітніх послуг, може призвести до неефективного використання громадських (суспільних) коштів. Що ж до фінансування вищої освіти, то держава може здійснювати його шляхом:

- вкладання коштів у різні фактори виробництва освітніх послуг;
- фінансування конкретних навчальних закладів;
- надання фінансової підтримки безпосередньо тим, хто навчається, –кінцевим споживачам освітніх послуг.

Поява нових тенденцій у ролі держави у сфері освіти та існування реальної конкуренції між постачальниками освітніх послуг обумовили зміни механізмів державного фінансування:

- формування нових механізмів визначення обсягів державного замовлення на підготовку фахівців;
- впровадження на конкурентних засадах конкурсних механізмів розподілу державного замовлення між закладами освіти;
- механізми доповнення джерел фінансування навчальних закладів коштами, які отримані від прибуткового використання їх основних фондів;
- застосування нових процедур фінансової підтримки студентів;
- використання університетами податкових пільг, що забезпечують розширення фінансування сфери освіти;
- розширення фінансових можливостей закладів вищої освіти за допомогою банківського кредитування і, зокрема, шляхом використання пільгових кредитів [26].

Також важливим каналом розширення фінансування навчання студентів фізичними особами є впровадження інституту освітнього кредиту. Український вчений Боголіб Т. М. вказує, що студентські кредити (позички) мають 4 основні моделі: заставні позички з фіксованими платежами; заставні позички з

прогресивними платежами; прогресивне оподаткування через податкову та страхову системи; відстрочена плата за навчання. Усі ці моделі реалізуються із залученням державних агентств. При комерційних схемах контрагентами є приватні навчальні заклади і приватні агентства, діяльність яких є прибутковою. Управління агентствами, що надають студентські позички, здійснюється урядовими або приватними довірчими фондами. Для впровадження кредитування вищої освіти, передусім, повинна бути розробка взаємної системи фінансування державним і банківським секторами. Держава має забезпечити найбільш привабливі умови для діяльності банків, а саме: змінити свою орієнтацію на створення вільного ринку в сфері вищої освіти і поступову комерціалізацію цього інституту (такий курс у свій час взяли Японія, США, Австралія); вдосконалити законодавчу базу; зменшити податковий тиск на прибутки від освітніх кредитів; взяти на себе функції гаранта; сприяти співробітництву вищих навчальних закладів і банківських установ з метою уникнення корупції, стати контролюючим органом; сприяти частковій зайнятості населення, ініціювати розвиток системи праці, відомої за кордоном як *part-time job*, що стимулюватиме попит на освітній кредит, оскільки студент зможе частково покривати витрати по кредиту, що сприятиме навчанню.

Отже, удосконалення механізму фінансування функціонування закладів вищої освіти передбачає диверсифікацію джерел фінансування за допомогою розширення прийому на освітні програми вищої та післядипломної освіти на платній основі; розвитку контрактних форм реалізації результатів науково-дослідної роботи; активного проведення фінансових операцій з інвестування вільних грошових коштів у банківські депозити, векселі та інші цінні папери.

3.2. Державний та громадський контроль як напрям підвищення ефективності функціонування вищої освіти в Україні

В сучасних умовах вища освіта в Україні перебуває в процесі реформування, яке стосується ліцензування, акредитації, оцінювання

результатів наукової діяльності та фінансування закладів вищої освіти (далі – ЗВО).

У відповідності з чинним законодавством, державний фінансовий контроль здійснюється за витрачанням раніше наданих бюджетних коштів на утримання студентів, виплату заробітної плати науково-викладацькому складу університетів, матеріально-технічному забезпеченню їх діяльності, і, в меншій мірі, передбачає перевірку державного замовлень на навчання студентів, що знижує ефективність їх використання.

Результати попередніх досліджень показали, що існує тісний зв'язок між виконанням вимог до ліцензування та акредитації, в тому числі й щодо результатів наукової діяльності, та рівнем навчання студентів, тобто ефективністю витрачених державою коштів на їх підготовку.

Вирішення зазначеної проблеми можливе за умови розробки «механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти», під яким пропонуємо розуміти систему заходів та методів впливу державного фінансового контролю на діяльність закладів вищої освіти з метою підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів шляхом прийняття рішення про фінансування ЗВО на основі результатів проведених наукових досліджень [18, с. 6-13].

Механізм фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти повинен враховувати такі основні складові, як: мета, завдання, об'єкти та суб'єкти, основні принципи, забезпечення, важелі впливу, інструменти, методичні підходи до оцінювання результатів наукової діяльності та заходи фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів.

Механізм фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти та його основні елементи зображено на рис. 3.2.

Механізм фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти							
Мета: підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів шляхом прийняття рішення про фінансування ЗВО на основі результатів проведених наукових досліджень							
Об'єкти:							
Заклади вищої освіти України III-IV рівнів акредитації							
Суб'єкти:							
Верховна Рада України	Президент України	Кабінет Міністрів України		Органи місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти	Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти	Органи громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки	
		Міністерство освіти і науки України	Інші міністерства, у підпорядкуванні яких знаходяться ЗВО				
Основні принципи:		Забезпечення:		Важелі впливу:		Інструменти:	
сприяння сталому розвитку; доступність, незалежність, міжнародна інтеграція, державна підтримка		правове, нормативне, інформаційне		ліцензування, акредитація, державна атестація, розподіл бюджетних коштів		бюджетне фінансування, державні гранти, стипендії тощо	
Методичні підходи до оцінювання результатів наукової діяльності							
Державне ліцензування / акредитація ЗВО						державна атестація наукової діяльності ЗВО	
Вдосконалення фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів між ЗВО							
Удосконалення нормативно-правових актів	Встановлення взаємозв'язку між критеріями для оцінювання результатів наукової діяльності та розподілом бюджетних коштів			Встановлення критеріїв для формування замовлень на отримання бюджетних місць		Надання бюджетних місць лише тим ЗВО, які здійснюють наукові дослідження на встановленому рівні	

Рис. 3.2. Механізм фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти та його основні елементи

Основною метою запровадження запропонованого механізму є підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів шляхом прийняття рішення про фінансування ЗВО на основі результатів проведених наукових досліджень [25, с. 24-36].

Об'єктами запропонованого механізму виступають заклади вищої освіти України III-IV рівнів акредитації, які мають державну ліцензію на надання освітніх послуг у сфері вищої освіти та свідоцтво про акредитацію в цілому та за напрямками підготовки зокрема.

Основними суб'єктами механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти, виступають:

- Верховна Рада України;
- Президент України;
- Кабінет Міністрів України, в т.ч. Міністерство освіти і науки України та інші міністерства, у підпорядкуванні яких знаходяться ЗВО;
- органи місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти;
- органи громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки, в т.ч. міжнародні та вітчизняні організації, які складають рейтинги ЗВО.

Основними принципами державної політики у сфері вищої освіти та механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти є:

- 1) сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;
- 2) доступності вищої освіти;
- 3) незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти);
- 4) міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи;
- 5) наступності процесу здобуття вищої освіти;
- 6) державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної, мистецької та педагогічної діяльності;

7) державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів закладам вищої освіти, що провадять таку діяльність;

8) сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;

9) відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою [30, с. 106-117].

Основними напрямками забезпечення функціонування механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти:

– правове – передбачає прийняття нормативно-правових актів, які регламентують здійснення фінансового контролю, а також питання оцінювання результатів наукової діяльності ЗВО та розподілу бюджетних коштів на навчання студентів та функціонування навчальних закладів;

– нормативне – передбачає встановлення нормативів фінансування, інтегрального показника атестаційної оцінки наукових досягнень ЗВО та інших нормативів;

– інформаційне – передбачає збір, обробку та оприлюднення інформації про результати проведення оцінювання наукових досягнень закладів вищої освіти.

Основними важелями впливу на функціонування запропонованого механізму є: ліцензування, акредитація, державна атестація, розподіл бюджетних коштів.

До інструментів реалізації механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти слід віднести: бюджетне фінансування, державні гранти, стипендії тощо.

В Законі України “Про вищу освіту” передбачено створення та функціонування в Україні незалежного постійно діючого колегіального органу,

уповноваженого на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти.

До основних повноважень Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти належать:

1) формування вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, розробляє положення про акредитацію освітніх програм і подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

2) аналіз якості освітньої діяльності закладів вищої освіти;

3) проведення інституційної акредитації;

4) формування за поданням закладів вищої освіти (наукових установ) пропозиції, у тому числі з метою запровадження міждисциплінарної підготовки, щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти, і подає його центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

5) формування єдиної бази даних запроваджених закладами вищої освіти спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на кожному рівні вищої освіти;

6) проведення акредитації освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти;

7) формування критеріїв оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, закладів вищої освіти України, за якими можуть визначатися рейтинги закладів вищої освіти України;

8) розробка вимог до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені, розробляє порядок їх присудження спеціалізованими вченими радами закладів вищої освіти (наукових установ) та подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

9) розробка положення про акредитацію спеціалізованих вчених рад (спеціалізованих рад з присудження ступеня доктора мистецтва) та подання його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і

науки, акредитація спеціалізованих вчених рад (спеціалізовані ради з присудження ступеня доктора мистецтва) та контроль їх діяльність;

10) акредитація незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, ведення їх реєстру;

11) здійснення інших повноважень, передбачених законом [37, с. 14-16].

Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності, крім кваліфікаційних вимог до науково-педагогічних та наукових працівників, які здійснюють освітній процес за певним напрямом підготовки, також повинні відповідати вимогам щодо наукової діяльності. Невідповідність діяльності зазначених осіб пп. 1,2,4,57-9,11,14,15,18 Ліцензійних умов може бути підставою для відмови у видачі ліцензії або її позбавленні.

Міністерство освіти і науки України розробило проект Методики проведення державної атестації в частині наукової та науково-технічної діяльності закладів вищої освіти (далі – Методика), яка є інструментом оцінювання ефективності наукової та науково-технічної діяльності за окремими її напрямками за галузями наук ЗВО і застосовується під час проведення його державної атестації. Методика визначає систему показників наукової та науково-технічної діяльності ЗВО за науковим напрямом, процедуру їх формування, методику формування атестаційної та експертної оцінок, визначення кваліфікаційної групи, до якої віднесено ЗВО за науковим напрямом, і систему контролю.

Напрямами реалізації механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти мають бути:

- систематизація критеріїв для оцінювання результатів наукової діяльності ЗВО;
- порівняння їх з вимогами до ліцензування (акредитації) освітньої діяльності ЗВО;
- встановлення критеріїв для формування замовлень на отримання бюджетних місць;

- встановлення взаємозв'язку між критеріями для оцінювання результатів наукової діяльності та розподілом бюджетних коштів;
- надання бюджетних місць лише тим ЗВО, які здійснюють наукові дослідження на встановленому рівні [49, с. 488-491].

Використовуючи ієрархічний підхід, напрями реалізації механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти представлені на рис. 3.3.

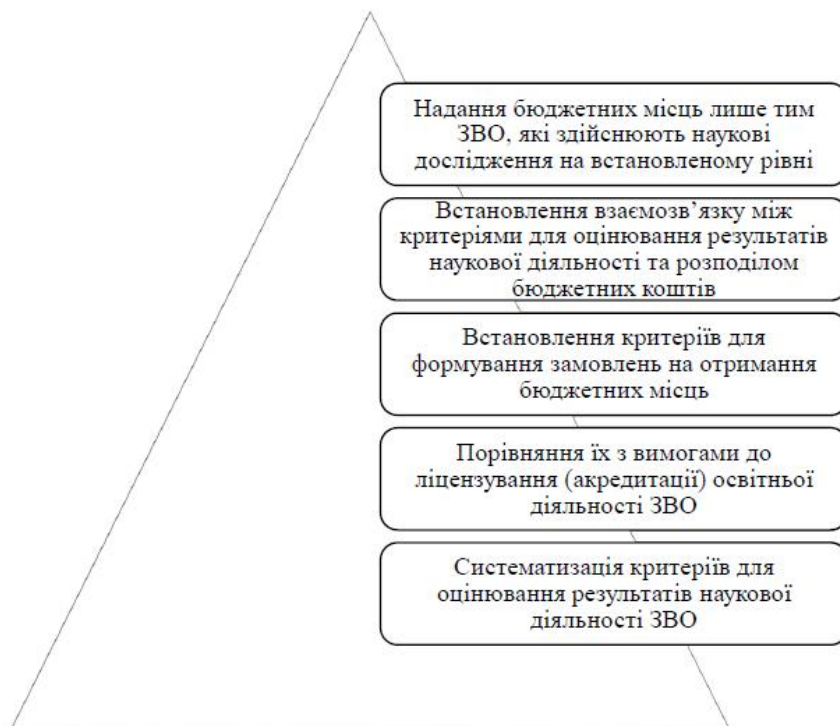

Рис. 3.3. Основні напрями реалізації механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти

Запропоновані заходи щодо удосконалення механізму фінансового контролю за розподілом бюджетних коштів в залежності від результатів наукової діяльності закладу вищої освіти сприятимуть більш ефективному фінансуванню університетів та підвищенню рівня Української науки.

На потреби української вищої освіти щороку витрачається до двох відсотків ВВП країни. Проблема полягає в ефективності розподілу та використання цих засобів.

Розподіл державних коштів відбувається в ручному режимі, на основі непрозорої схеми перемовин та індивідуальних домовленостей з університетами. Надання університетам більшої автономії підвищить конкуренцію між ними. Ті заклади, які будуть розподіляти кошти найефективніше, підвищать якість освіти, до них прийде більше абітурієнтів, вони отримають конкурентну перевагу в порівнянні з іншими.

В сучасних умовах подальший напрямок розвитку модернізації механізму фінансового забезпечення діяльності вищих закладів освіти пов'язаний із удосконаленням управління фінансовими ресурсами, яке спрямоване на підвищення ефективності та результативності бюджетних витрат держави. Необхідно замінити модель проектного фінансування університетів на більш ефективну – модель на основі формули, де, зокрема, крім показників кількості студентів буде враховано й показник результативності роботи закладів вищої освіти.

Висновки до розділу 3

Таким чином, розвиток освіти в будь-якій країні визначає рівень розвитку інтелектуального потенціалу суспільства, формує передумови для здійснення науково-технічного та соціально-економічного прогресу. В умовах глобалізаційних трансформацій, інформатизації всіх сфер суспільного життя та обумовлених цим змін соціальних взаємодій, зокрема, їх втілення у нових формах, все більш проблемними постають питання щодо значення та змісту, а також організаційних аспектів реалізації освітніх процесів, побудови та розвитку національних освітніх систем. При цьому останні, у процесі свого розвитку, певною мірою, втрачають власну автентичність на користь вибудовування більш універсальних, ефективних, відповідних світовим суспільним запитам моделей. В основі таких трансформацій – всебічне та комплексне вивчення досвіду передових, конкурентоздатних освітніх систем. До групи таких, без перебільшення, можна віднести і модель освітньої системи США, яка забезпечує один із найнижчих рівнів безробіття в світі.

Освіта та процеси, що в ній відбуваються, є, напевно, одними з найбільш суспільно значущих та, водночас, суспільно чутливих сфер. Завданням держави в особі її структур, є винайдення балансу інтересів представників різних зацікавлених сторін з метою забезпечення такого освітнього рівня населення, який цілком відповідає потребам сьогодення, а також майбутнім плановим та прогнозним оцінкам.

Аналізуючи характер та процес реалізації реформ в освітньому секторі України з позицій менеджменту, можемо констатувати відсутність необхідних і достатніх умов для забезпечення ефективного розвитку системи освіти в умовах ринкових перетворень: якісного нормування, стратегічного планування, а також відповідних механізмів реалізації змін. Об'єктивно, сучасний процес реформування освітньої системи України є критично залежним від умов соціально-економічного розвитку держави та занадто залежним від політичної кон'юнктури.

Висновки

Під час виконання роботи було досягнуто поставлених у вступі завдань. Таким чином на основі проведеної роботи необхідно зробити наступні висновки:

1. Проведено загальну характеристику фінансового забезпечення вищої освіти в Україні.

Вища освіта в Україні знаходиться в процесі трансформації, що зумовлено як світовими тенденціями (зокрема становлення економіки знань, інформаційного суспільства, нові вимоги виробництва до освітнього капіталу), так і реформаційні перетворення в державі та українському суспільстві. Фінансування вищої освіти в Україні здійснюється з використанням кошторисно-бюджетного методу. Тобто державний вищий навчальний заклад (ВНЗ) здійснює свою діяльність на основі кошторису, який дає йому право на отримання доходів та повноваження щодо здійснення видатків, визначає обсяг та напрямки використання коштів для виконання визначених функцій та досягнення поставлених цілей.

2. Здійснено теоретико-правову характеристику змісту фінансового забезпечення вищих навчальних закладів.

Правові засади фінансування навчальних закладів закріплені у Конституції України, Бюджетному кодексі України, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про наукову та науково-дослідну діяльність», Державному бюджеті України на поточні роки, Указах Президента України, зокрема «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти і в Україні», «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні», постановках Кабінету Міністрів України, таких як «Про затвердження Порядку виплати надбавки за стаж наукової роботи», «Про затвердження Порядку надання молодими громадянам пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти у

вищих навчальних закладах за різними формами навчання незалежно від форм власності» та ін.

3. Визначено форми і види бюджетного фінансування вищих навчальних закладів.

До джерел фінансового забезпечення розвитку освіти належать: кошти державного та місцевого бюджетів, надходження навчального закладу від навчальної, наукової, комерційної, виробничої діяльності, плата за оренду майна, надходження від реалізації майна, пільгові державні кредити для здобуття вищої освіти, оплата навчання студентів за рахунок фірм та підприємств, благодійні внески, гранти та дарунки, кошти, що надходять для виконання конкретних доручень від юридичних та фізичних осіб. До джерел фінансового забезпечення розвитку освіти відносяться: кошти державного та місцевих бюджетів, плата за проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, наукової експертизи, проектування та виготовлення дослідних зразків, надходження від господарської та виробничої діяльності, плата за оренду майна, надходження від реалізації майна, благодійні внески, гранти та дарунки, кошти, що надходять для виконання конкретних доручень від юридичних та фізичних осіб, кошти іноземних замовників, інноваційних компаній, кредити.

4. Проаналізовано правові засади бюджетного фінансування вищих навчальних закладів.

Відповідно до законопроекту (стаття 71), бюджетне фінансування вищої освіти складається з:

- 1) базового (блочного) фінансування з підготовки здобувачів вищої освіти усіх рівнів та ступенів;
- 2) соціального фонду;
- 3) фонду капітальних видатків;
- 4) фонду державної цільової підтримки.

Також навчальні заклади мають право самостійно розпоряджатися коштами базового (блочного) фінансування у межах їх цільового призначення,

а також ухвалювати рішення про переведення здобувачів вищої освіти на навчання за бюджетні кошти у межах до п'ятнадцяти відсотків від здобувачів, що навчаються за бюджетні кошти.

5. Вивчено правові основи кредитування для отримання вищої освіти у навчальних закладах.

Одним із дієвих механізмів фінансування здобуття вищої освіти визначається кредит. Проте тривають дискусії серед науковців та практиків стосовно економічно обґрунтованих обсягів надання кредитів на освіту. Наприклад, у США представники різних партій (республіканці та демократи) дотримуються діаметрально протилежних точок зору щодо проблеми надання кредитів на здобуття вищої освіти. Зокрема, забезпечення сприятливих умов прямого кредитування студентам зробили частиною своєї передвиборчої платформи демократи.

Фактична відсутність дієвого кредитного механізму фінансування здобуття вищої освіти в Україні актуалізують пошуки науково обґрунтованих шляхів розвитку освітнього кредиту.

6. Досліджено правові аспекти фінансування навчальних закладів з альтернативних джерел.

Зменшення державою витрат на вищу освіту, яке відбувається протягом останніх років примушує їх для здійснення своєї діяльності збільшувати частку позабюджетного фінансування у загальному обсязі витрат. За рахунок позабюджетних коштів фінансується значна частина витрат на оплату праці науково-педагогічних працівників, придбання навчальної та методичної літератури, оплату поточних господарських потреб, послуги зв'язку, витрати на відрядження тощо.

Таким чином, формування і розвиток позабюджетних джерел надходження коштів до закладів вищої освіти допоможе створити сприятливі передумови для реалізації цілей і завдань формування ефективних економічних відносин у галузі вищої освіти та є одним з найбільш ефективних інструментів управління їх фінансовими ресурсами. Створюючи умови для підвищення

ефективності їх діяльності і здатності самостійно функціонувати в умовах ринкової економіки, вони сприяють розширенню економічної самостійності та автономії закладів вищої освіти.

7. Охарактеризовано державне регулювання оплати праці науково-педагогічного персоналу та її вплив на розвиток вищої освіти.

Кабінетом Міністрів України прийнято постанову від 23.01.2019 № 36 «Про підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників», згідно з якою з 1 січня 2019 року підвищуються на 11% посадові оклади науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, перелік посад яких затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 963 «Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників». Законом “Про освіту” передбачено поетапне (до 2023 року) щорічне збільшення розмірів посадових окладів педагогічних працівників найнижчої кваліфікаційної категорії до чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, найменший посадовий оклад науково-педагогічного працівника при цьому встановлюється на 25 відсотків вище від посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії.

8. Вивчено досвід фінансування вищих навчальних закладів у США.

Багато університетів та коледжів США пропонують своїм студентам ще одну форму фінансової допомоги – позики. Кошти на позики надходять від приватних, контрольованих коледжами чи університетами фондів або, що буває рідше, від фінансових установ. Деякі схеми позик вимагають, щоб громадянин чи постійний мешканець США був співгарантом повернення позики.

Поступове впровадження ринкових відносин у сферу вищої освіти США супроводжувалося такими процесами: спочатку – підвищення конкурентоспроможності та якості вищої освіти, оформлення й наповнення альтернативних каналів фінансування, а вже потім – зменшення коштів державної підтримки.

9. Запропоновано напрямки вдосконалення законодавства про фінансове забезпечення вищих навчальних закладів.

Для підвищення ефективності державної політики у галузі фінансування освіти, передусім, необхідно:

- удосконалити планування витрат на поточний з утримання установ освіти;
 - поглиблювати і розвивати самостійність установ освіти у питаннях використання бюджетних коштів, а, особливо, доходів від здійснення додаткових видів діяльності та платних послуг;
 - удосконалити систему ціноутворення;
- здійснити заходи з оптимізації оподаткування.

10. Проаналізовано державний та громадський контроль як напрям підвищення ефективності функціонування вищої освіти в Україні.

За загальним принципом порядок фінансування закладів освіти визначається на основі джерел фінансування, що залежать, у свою чергу, від форми власності навчального закладу. Варто констатувати той факт, що абсолютна більшість видатків на систему освіти здійснюється місцевими бюджетами.

Недостатнє фінансування вузів, нестача власних фінансових ресурсів негативно впливають на розвиток матеріальної бази, рівень і якість підготовки фахівців, ставлять під загрозу існування потужного вузівського освітнього і науково-дослідного потенціалу, негативно впливаючи на рівень соціально-економічного розвитку країни.

З метою підвищення ефективності та більш раціонального використання вищою школою фінансових коштів необхідно розширити фінансову автономію вузів, значно підвищивши рівень їх фінансово-господарської самостійності. Зростання фінансових можливостей вузів за рахунок державних і позабюджетних джерел фінансування та адекватне їх застосування підвищує можливості використання академічного потенціалу університетів, сприяє розвитку вищої школи як однієї із найважливіших умов для поступального розвитку держави.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
2. Закон України «Про освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Закон України «Про вищу освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
4. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.help/law/2456-VI/edition01.01.2018/page1>
5. Про затвердження деяких нормативно-правових актів з питань прийому на навчання до закладів вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 13 жовтня 2017 року №1378. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1397-17>
6. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. №796. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/796-2010>
7. Про затвердження Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України №916 від 2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/916-2003-%D0%BF>
8. Про затвердження Порядку складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування : Наказ Міністерство фінансів України від 24.01.2012 р. № 44. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0196-12/page>
9. Бабина Т. Г. Ризики на ринку освітніх послуг. Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький

державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди».2016. Вип. 13. С. 268–273

10. Білінець М. Ю. Фінансування вищої освіти в Україні: сучасні тенденції, проблеми та перспективи – [Електронний режим] – Режим доступу: <http://www.global-national.in.ua/archive/4-2015/166.pdf>

11. Білінець М. Ю. Освітні кредити як джерело фінансування вищої освіти: світова практика та українські реалії. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 15. С. 34–38

12. Боголіб Т.М. Конкуренція університетів: світовий досвід і українські реалії / Т.М. Боголіб // Вісник НАН України. — 2012. — № 10. — С. 31-41

13. Боголіб Т.М. Модернізація економічного механізму діяльності університетів [Текст] / Т. М. Боголіб // Економіка України. - 2012. - № 9. - С. 24–32.

14. Боголіб Т.М. Роль держави у створенні університетів світового рівня / Т. М. Боголіб // Економічний вісник університету. - 2016. - Вип. 28(1). - С. 15-26

15. Боголиб Т. М. Роль держави у створенні університетів світового рівня // Економічн. вісн. – 2016. – Вип. 28/1. – С. 15–26

16. Бублій Г.А. Позабюджетні джерела фінансування системи вищої освіти / Г.А. Бублій // Серія: Економіка та підприємництво. – 2012. – № 1 (64). – С. 181–187

17. Бошота Н. В., Величко М. М. Шляхи вдосконалення фінансового механізму системи вищої освіти України. Молодий вчений. 2016. № 9 (36). С. 11–14

18. Варналій З. С. Оптимізація фінансування державних вищих навчальних закладів України / З.С. Варналій, О.В. Красільник. – Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. 2017. – № 5 (194). – С. 6-13

19. Варналій З.С. Фінансування державних вищих навчальних закладів України / З.С. Варналій, О.В. Красільник, Л.П. Хмелевська. – Київ: Знання України, 2017. – 231 с.

20. Варналій З. С., Красільник О. В., Хмелевська Л. П. Фінансування державних вищих навчальних закладів України. Київ: Знання України, 2017. 231 с.

21. Варналій З. С. Фінансове забезпечення вищих навчальних закладів України – справа державна (присвячено пам'яті Т. М. Боголіб). Економічний вісник університету. 2018. Вип. No 36/1. С. 9–17.

22. Вахович І. М., Іщук Л. І., Пиріг С. О. Стан і проблеми вищої освіти в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2014. No1(151). С. 63–69

23. Деякі питання проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 652. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2018-%D0%BF>.

24. Дмитришин М. В. Формування та ефективність фінансового механізму вищих навчальних закладів: монографія. ІваноФранківськ: НАІР, 2014. 164 с.

25. Каленюк І. С. Напрями трансформації механізмів фінансування освіти в сучасних умовах. Демографія та соціальна економіка. 2017. No 1 (29). С. 24–36

26. Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття професійно-технічної та вищої освіти від 29 серпня 2018 року №673 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2018-%D0%BF> ;

27. Красільник О.В. Проблеми та перспективи фінансування вищих навчальних закладів України / О.В. Красільник // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 2 (167). – С. 110-117

28. Коваленко Д. І. Перспективні інструменти фінансування розвитку системи вищої освіти. Науковий вісник національної академії статистики, обліку та аудиту. 2016. No 1–2. С. 90–98

29. Коверник Н.В. Оптимальні шляхи фінансового забезпечення освіти в Україні / Н.В. Коверник // Економічний вісник університету. – 2015. – № 27 (1). – С. 178–183
30. Кужелєв М.О. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення та оплати праці загальноосвітніх та вищих навчальних закладів України / М.О. Кужелєв, М.О. Житар // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України (електронне видання) – 2016. – Вип. 1.- С. 106-117
31. Куліков А.І. Фінансування вищої освіти в Україні за рахунок позабюджетних коштів / А.І. Куліков // Держава та регіони. – 2012. – № 4. – С. 195–201
32. Малишко В. В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи / В.В. Малишко// Молодий вчений. – 2016. – № 2. – С. 64-67.
33. Малишко В. В.Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи. Молодий вчений. 2016. No 2. С. 64–67
34. Моніторинг прозорості національних ВНЗ 2015: аналітичне видання – К.: CEDOS. – 2015. – 48 с.
35. Малишко В. В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи // Молодий вчений. – 2016. – № 2(29). – С. 64–67
36. Олексин А.Г. Аналіз фінансування вищої освіти в Україні. Вісник Університету банківської справи НБУ. 2012. No1. С. 120–122
37. Позднякова Л.О. Соціальні інвестиції держави у сферу вищої освіти / Л.О. Позднякова, Н.С. Нестерова // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 3. – С. 14–16
38. Павлушенко Т. О. Сутність формування та використання фінансових ресурсів бюджетних вищих навчальних закладів. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 11. Част. 4. С. 134–138
39. Павлушенко Т. О. Формування підходів до джерел формування та напрямків використання фінансових ресурсів вищих навчальних закладів. Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. 2017. No 3 (81) С. 93–100

40. Савченко І. Г., Чумак О. В. Модернізація державного механізму фінансування вищої освіти в умовах її реформування. Теорія та практика державного управління. 2017. №3(58). С. 1–6.

41. Сафонова В. Є. Концепція ефективного державного фінансування вищої освіти. Наукові праці МАУП. 2016. Вип. 48(1). С. 154–171.

42. Снігир Л. П. Фактори загроз економічній безпеці вищих навчальних закладів. Економіка та суспільство. 2017. Вип. №9. С. 647–653.

43. Усик В. І. Фінансові правила як інструмент реформування сфери національної освіти. Вчені записки КРОК. 2017. № 37. С. 145–156

44. Усик В.І.Порядоквстановлення фінансових правил в сфері освіти: прикладний аспект.Стратегія економічного розвитку України: зб.наук.праць.2018. № 43. С. 105–117.

45. Усик В. І. Фінансові правила та інституційна автономія: виклики нового українського університету. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.2018. № 4 (245). С. 88–94.

46. Усик В. І. Особливості фінансування освітньої сфери. Економічний потенціал країни: наукові підходи та практика реалізації :матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., 4 травня 2018 р. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2018. С. 63–67

47. Хохленко О. Проблеми кредитування вищої освіти в Україні / О. Хохленко // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 3. – С. 91–93

48. Чирва О. Г., Ящук Т. А. Актуальність реформування фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти України за рахунок бюджетних коштів. Актуальні питання сучасної науки та практики: матеріали наук.-практ. конф.,15 листопада 2018 р. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2018. С. 462–464.

49. Чирва О. Г.Удосконалення управління фінансовим забезпеченням закладів вищої освіти.Проблеми обліку, аудиту, аналізу та оподаткування в умовах глобалізації економіки: матеріали ІІВсеукр. наук.-практ. інтернет-конфер., 25лютого 2019 р. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2019. С. 488–491

50. Шрамко О.О. Оптимальні шляхи фінансового забезпечення освіти в Україні / О.О. Шрамко, Е.В. Бахчеван // Вісник соціально-економічних досліджень ОНЕУ. – 2014. – № 53 (2). – С. 289–293

51. Ящук Т. А. Аналіз сучасного стану фінансового забезпечення вищої освіти в Україні. Молодий вчений. 2018. №1 (53). С. 1026–1030

52. Ящук Т. А. Бюджетне фінансування закладів вищої освіти в Україні. Бізнес-навігатор. 2018. № 1-1 (44). С. 101 –105.

53. Ящук Т. А., Чирва О. Г. Статистичний аналіз фінансування системи вищої освіти в Україні. Економіка та суспільство. 2018. №15. С. 193–199.

54. Ящук Т. А. Стан фінансового забезпечення наукових та науково-технічних робіт в Україні. Причорноморські економічні студії. 2018. Випуск №28-1. С. 108–112.

55. Ящук Т. А. Проблеми фінансування закладів вищої освіти в Україні. Менеджмент, фінанси та підприємництво : стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 24 лютого 2018 р. Львів : ГО «Львівська економічна фундація», 2018. С. 30–32

56. Ящук Т. А. Принципи ефективного механізму фінансування вищої освіти. Сучасні тенденції в економіці та управлінні: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 17 березня 2018 р. Запоріжжя : ГО «СІЕУ», 2018. С. 40–43

57. Ящук Т. А. Тенденції та перспективи фінансування закладів вищої освіти. Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки: зб. наук. статей IV Всеукр. наук.-практ. конф., 12–13 квітня 2018 р. Дніпро: НМетАУ, 2018. С. 457–460.

58. Міністерство освіти і науки України URL: <https://mon.gov.ua/ua>;

59. Міністерство фінансів України URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>.

СХЕМА

посадових окладів (ставок заробітної плати)
педагогічних працівників на період до 2023 року

Найменування посади	Коефіцієнт визначення посадового окладу (ставки заробітної плати) у співвідношенні до прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня календарного року, розмір посадового окладу (ставки заробітної плати), (грн.).			
	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Прожитковий мінімуму для працездатних осіб на 1 січня календарного року	2 102	2 270	2 445	–
Завідувач: навчально-консультаційного пункту; інтернату при школі; заочного відділення школи; фільмотеки; асистент вчителя-реабілітолога, асистент вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним та інтегрованим навчанням, асистент вихователя дошкільного навчального закладу в інклюзивній групі, асистент викладача, асистент майстра виробничого навчання; консультант психолого-медико-педагогічної консультації; помічник директора з режиму, старший черговий з режиму, черговий з режиму загальноосвітнього навчального закладу для дітей, які потребують особливих умов виховання; музичний керівник дошкільного навчального закладу, художній керівник, інструктор: з фізкультури, з праці, слухового кабінету (без категорії, друга категорія, перша категорія); культорганізатор, екскурсовод, інструктор з туризму, акомпаніатор, старший вожатий; перекладач-дактилолог; методист університету, академії, інституту, методист із складення кінопрограм	2,5 / 5 255	3,0 / 6 810	3,5 / 8 558	4
Музичний керівник дошкільного навчального закладу, художній керівник, інструктор: з фізкультури, з праці, слухового кабінету (вища категорія); керівник: гуртка, секції, студії та інших форм гурткової роботи; завідувач (керівник): навчально-виробничої (навчальної) майстерні; навчально-методичного кабінету; відділення закладу	2,75 / 5 781	3,3 / 7 491	3,9 / 9 536	4,4

вищої освіти I—II рівня акредитації (в тому числі у структурі університету, академії та інституту); виробничої (навчальної) практики; керівник фізичного виховання; завідувач лабораторії (кабінету) закладів вищої освіти I—IV рівня акредитації (у тому числі закладу вищої освіти I—II рівня акредитації у структурі університету, академії та інституту), закладу післядипломної освіти; завідувач: відділу, лабораторії, кабінету позашкільного навчального закладу				
Вчитель (всіх спеціальностей), викладач, вихователь, логопед, педагог з професійного навчання, практичний психолог, педагог-організатор, концертмейстер, соціальний педагог, методист (без категорії, друга категорія, перша категорія)	3,03 / 6 369	3,63 / 8 240	4,24 / 10 367	4,84
Вчитель (всіх спеціальностей), викладач, вихователь, логопед, педагог з професійного навчання, практичний психолог, педагог-організатор, концертмейстер, соціальний педагог, методист (вища категорія); вихователь-методист, завідувач логопедичного пункту, майстер виробничого навчання; керівник: навчального, навчально-методичного відділу закладу вищої освіти; лабораторії (кабінету) навчально-методичного (методичного) закладу	3,33 / 7 000	3,99 / 9 057	4,66 / 11 394	5,32
Директор (начальник, завідувач): закладу загальної середньої освіти, філій опорних закладів загальної середньої освіти; закладу професійної (професійно-технічної) освіти; закладів вищої освіти I—II рівня акредитації (у тому числі у структурі університетів, академій та інститутів) — з кількістю учнів/студентів до 300 осіб; міжшкільних закладів усіх типів і найменувань	4,5 / 9 459	5,4 / 12 258	6,3 / 15 404	7,2
Директори (начальники, завідувачі): закладів загальної середньої освіти з кількістю учнів до 1000 осіб; професійної (професійно-технічної) освіти; закладів вищої освіти I—II рівня акредитації (у тому числі у структурі університетів, академій та інститутів), з кількістю учнів/студентів до 800 осіб; директор (завідувач) закладу післядипломної освіти; директор (завідувач) навчально-методичного закладу;	5,0 / 10 510	6,0 / 13 620	7,0 / 17 115	8

завідувач психолого-медико-педагогічної консультації; керівник (директор) інклюзивно-ресурсного центру; завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти; завідувач (директор): закладу дошкільної освіти, школи естетичного виховання, закладу позашкільної освіти				
Директори (начальники, завідувачі): закладів загальної середньої освіти з кількістю учнів 1000 і більше осіб; професійної (професійно-технічної) освіти; закладів вищої освіти I—II рівня акредитації (у тому числі у структурі університетів, академій та інститутів), з кількістю учнів/студентів 800 і більше осіб	7,5 / 15 765	9,0 / 20 430	10,5 / 25 673	12

Примітка.

1. Посадовий оклад (ставка заробітної плати) визначається шляхом множення прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня календарного року на встановлений коефіцієнт.

2. У разі коли посадовий оклад (ставка заробітної плати) визначено у гривнях з копійками, цифри до 0,5 відкидаються, від 0,5 і вище — заокруглюються до однієї гривні.

3. Посадові оклади старших майстрів професійних (професійно-технічних) закладів освіти та завідувачів філіалів професійних (професійно-технічних) закладів освіти, закладів вищої освіти I—II рівня акредитації (у тому числі у структурі університетів, академій та інститутів) устанавлюються на 5—15 відсотків нижче розміру посадового окладу керівника, визначеного за схемою посадових окладів (ставок заробітної плати) педагогічних працівників, затвердженою цією постановою.

4. Посадові оклади старших викладачів закладів вищої освіти I—II рівня акредитації (у тому числі у структурі університетів, академій та інститутів) встановлюються вище на 5 відсотків ставки заробітної плати викладача вищої категорії;

5. Ця Схеми посадових окладів (ставок заробітної плати) педагогічних працівників застосовується з **1 січня 2020 року** на період до 2023 року включно.

СХЕМА

посадових окладів науково-педагогічних працівників на період до 2023 року

Найменування посади	Коефіцієнт визначення посадового окладу (ставки заробітної плати) у співвідношенні до прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня календарного року, розмір посадового окладу, (грн.).			
	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Прожитковий мінімуму для працездатних осіб на 1 січня календарного року	2 102	2 270	2 445	—
Завідувач: аспірантури, докторантури, інтернатури, підготовчого відділення; викладач-стажист	3,13 / 6 579	3,75 / 8 513	4,38 / 10 709	5
Викладач, асистент, вчений секретар, старший викладач; керівник навчально-наукового або науково-виробничого центру	3,76 / 7 904	4,5 / 10 215	5,26 / 12 861	6
Доцент; професор	4,51 / 9 480	5,4 / 12 258	6,31 / 15 428	7,2
Керівник навчально-наукового або науково-виробничого інституту; керівник закладу післядипломної освіти для осіб з вищою освітою (у тому числі з освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста), обов'язковість підвищення кваліфікації яких передбачена законом; завідувач кафедурою (професор), декан, керівник філії	5,41 / 11 372	6,48 / 14 710	7,57 / 18 509	8,64
Ректор	8,12 / 17 068	9,72 / 22 064	11,36 / 27 775	12,96

Примітка.

1. Посадовий оклад (ставка заробітної плати) визначається шляхом множення прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня календарного року на встановлений коефіцієнт.

2. У разі коли посадовий оклад (ставка заробітної плати) визначено у гривнях з копійками, цифри до 0,5 відкидаються, від 0,5 і вище — заокруглюються до однієї гривні.

3. Тарифні розряди провідних концертмейстерів та концертмейстерів вищих навчальних закладів III—IV рівня акредитації (факультетів, відділень) з підготовки працівників мистецтв, учителів музики і співів устанавлюються на рівні тарифних розрядів, передбачених відповідно для старшого викладача і викладача;

4. Ця Схеми посадових окладів науково-педагогічних працівників застосовується з **1 вересня 2020 року** на період до 2023 року включно.

СХЕМА

посадових окладів керівних, наукових та інших працівників (які проводять наукові і науково-технічні розробки) науково-дослідних інститутів (центрів), їх філіалів, інших наукових установ і організацій, науково-дослідних частин закладів вищої освіти та науково-дослідних інститутів у складі закладів вищої освіти, науково-дослідних секторів, проблемних науково-дослідних лабораторій у складі закладів вищої освіти на період до 2023 року

Найменування посади	Коефіцієнт визначення посадового окладу (ставки заробітної плати) у співвідношенні до прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня календарного року, розмір посадового окладу, (грн.).			
	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Прожитковий мінімуму для працездатних осіб на 1 січня календарного року	2 102	2 270	2 445	–
Працівники, які проводять наукові та науково-технічні розробки: провідний фахівець, фахівець, стажист-дослідник, техніки всіх спеціальностей	2,5 / 5 255	3,0 / 6 810	3,5 / 8 558	4
Завідувач (начальник) відділу науково-дослідного інституту (центру), його філіалу: патентно-ліцензійного, стандартизації, науково-технічної інформації, який виконує наукову, науково-технічну або науково-організаційну роботу; завідувач (начальник) сектору (бюро, групи), який входить до складу патентно-ліцензійного, стандартизації, науково-технічної інформації відділів науково-дослідного інституту (центру), його філіалу, який виконує наукову, науково-технічну або науково-організаційну роботу; головний інженер (конструктор, технолог, архітектор) проекту наукової установи, організації; завідувач (начальник): конструкторського, технологічного, проектного, розвідувального, технічного, виробничого та інших основних структурних підрозділів, архітектурно-планувальної майстерні наукової установи, організації; завідувач (начальник) відділу: патентно-ліцензійного, стандартизації, науково-технічної інформації, який виконує наукову, науково-технічну або науково-організаційну роботу в науковій установі, організації; головний інженер у науково-дослідній	3,76 / 7 904	4,5 / 10 215	5,26 / 12 861	6

<p>частині закладу вищої освіти та науково-дослідному інституті у складі закладу вищої освіти;</p> <p>головний інженер (конструктор, технолог, архітектор) проекту в науково-дослідній частині закладу вищої освіти, який виконує наукову, науково-технічну або науково-організаційну роботу;</p> <p>завідувач (начальник): конструкторського, технологічного, проектного, розвідувального, технічного, виробничого та інших основних структурних підрозділів, архітектурно-планувальної майстерні;</p> <p>завідувач (начальник) відділу: патентно-ліцензійного, стандартизації, науково-технічної інформації, який виконує наукову, науково-технічну або науково-організаційну роботу;</p> <p>головні: архітектор, металург, механік, енергетик, економіст, метролог та інші головні фахівці в основних відділах (відділеннях, лабораторіях), архітектурно-планувальних майстернях наукової установи, організації, який виконує наукову, науково-технічну або науково-організаційну роботу;</p> <p>завідувач (начальник): конструкторського, технологічного, проектного, розвідувального, технічного, виробничого та інших основних структурних підрозділів, архітектурно-планувальної майстерні;</p> <p>завідувач (начальник) відділу: патентно-ліцензійного, стандартизації, науково-технічної інформації, який виконує наукову, науково-технічну або науково-організаційну роботу;</p> <p>науковий співробітник;</p> <p>молодший науковий співробітник</p>				
<p>Директор філіалу науково-дослідного інституту;</p> <p>завідувач науково-дослідного відділу (відділення, лабораторії) науково-дослідного інституту (центру), його філіалу; учений секретар науково-дослідного інституту;</p> <p>завідувач науково-дослідного відділу (лабораторії) наукової установи, організації;</p> <p>завідувач науково-дослідного сектору (лабораторії), що входить до складу науково-дослідного відділу (відділення, лабораторії) науково-дослідного інституту (центру), його філіалу; учений секретар філіалу науково-дослідного інституту;</p> <p>завідувач науково-дослідного сектору (групи), що входить до складу науково-</p>	<p>4,51 / 9 480</p>	<p>5,4 / 12 258</p>	<p>6,31 / 15 428</p>	<p>7,2</p>

дослідного відділу (лабораторії) наукової установи, організації; завідувач науково-дослідного відділу (лабораторії) науково-дослідної частини закладу вищої освіти, науково-дослідного інституту в складі закладу вищої освіти, учений секретар науково-дослідної частини закладу вищої освіти; завідувач науково-дослідного сектору (лабораторії, групи), що входить до складу науково-дослідного відділу (лабораторії) науково-дослідної частини закладу вищої освіти, науково-дослідного інституту у складі закладу вищої освіти; завідувач (начальник): науково-дослідного сектору, проблемної науково-дослідної лабораторії закладу вищої освіти; завідувач відділу (лабораторії) науково-дослідного сектору, проблемної науково-дослідної лабораторії закладу вищої освіти; завідувач (начальник): науково-дослідної частини закладу вищої освіти, директор (начальник, завідувач) науково-дослідного інституту в складі закладу вищої освіти; головний науковий співробітник; провідний науковий співробітник; старший науковий співробітник				
Директор науково-дослідного інституту (центру); директор (начальник, завідувач) наукової установи, організації	6,49 / 13 642	7,78 / 17 661	9,08 / 22 201	10,37

Примітка.

1. Посадовий оклад (ставка заробітної плати) визначається шляхом множення прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня календарного року на встановлений коефіцієнт.

2. У разі коли посадовий оклад (ставка заробітної плати) визначено у гривнях з копійками, цифри до 0,5 відкидаються, від 0,5 і вище — заокруглюються до однієї гривні.

3. Посадові оклади керівних працівників проблемних науково-дослідних лабораторій закладів вищої освіти поширюються на керівних працівників проблемних науково-дослідних лабораторій, які є структурними підрозділами науково-дослідних частин, науково-дослідних інститутів та науково-дослідних секторів закладів вищої освіти;

4. Ця Схеми посадових окладів керівних, наукових та інших працівників застосовується з **1 вересня 2020 року** на період до 2023 року включно.